

§. XXIV. Dimisso semel populo, & libertati suæ restituto, iura gentium se in posterum in talem populum exferunt, cessante imperio, ad quod reuocandum nullum ius (t) amplius imperanti pristino competit.

C A P V T III.

DE

I V R E I M P E R A N T I V M
DIRIGENDI ACTIONES SVBDI-
TORVM PER LEGES.

§. I.

Interna reipublicæ quies inprimis promouetur per *leges optimas & prudentiæ ciuili conformes*; neque enim hoc magnum ex tot

Eleganter Nabarzanes apud CVRTIVM *lib. V. c. 9.*
Gubernator ubi naufragium timet, iactura quicquid seruari potest, redimit.

t) Obsat, quod provincia inique & iniuste se in libertatem vindicauerit, atque ita hoc pactum non videatur esse obligatorium. Enim vero iam antea responsum est, posse in principio adesse vitium ante pacta mutua, quod purgatur ex subsequente pacto & dimissione, neque violentiæ tanta inter gentes potest occurrere, quæ *absoluite* imperantem cogeret ad consentiendum in dimissionem, atque adeo regulæ de promissionibus metu extortis hic applicari nequeunt, quamdiu adhuc belli fortuna dubia, & facile in alteram quoque partem se inclinare potest.

u) Si

tot diuersis ingeniis conflatum corpus absque legibus diu subsistere potest. (u)

§. II.

u) Si in genere genus humanum non potest absque legibus subsistere, & vt PLATO *lib. IX. de LL.* ait: Si homines absque legibus uiuerent, nihil a feris atrocissimis discreparent, quod *P. gen. c. 1.* satis ostensum est; quomodo corpus hoc ciuile, quod adhuc firmiori nexu coherere debet, contineri absque legibus potest? Sunt homines a natura inordinati, inter se discordantes, atque absque certo ordine inter se vix conglutinari possunt, & nisi præterea huic ordini præscripto frenum aliquod efficax adderetur, inefficax omnis ordo foret. mens & animus, ait CICERO *pro Cluentio*, & consilium & sententia ciuitatis posita est in legibus. Vt corpora nostra sine mente, sic ciuitas sine lege, suis partibus, vt nervis ac sanguine & membris vti non potest. Hinc Agesilaus prudenter existimauit, tunc demum rempublicam fore felicem, si subditi legibus seruandis incumbere non desisterent. XENOPH. *in Orat. de Rege Agesil.* p. 668. quia, vt ait ARISTOT. *lib. I. Rhetor. c. 4.* in legibus consistit salus ciuitatis. Qui sola libidine ducuntur, aliter iudicant, exemplo adolescentium nobilium coniuratorum post refugium, existimantium, leges rem surdam & inexorabilem esse, salubriorem melioremque inopi quam potenti; nihil laxamenti vel ventæ habere, si modum excesseris; periculosum esse in tot humanis erroribus sola innocentia viuere. LIVIUS *lib. II. c. 2.* Equidem CICERO *lib. II. de offic. p. m. 503. lit. g.* legum constituendarum eandem fuisse causam arbitratur, quæ regum, id quod si verum est, vitiosum habent initium, quia illorum quoque vitiosum initium esse, supra demonstratum est. Etenim fateri necessum est, primos imperantes, qui ambitione ducti imperia in alios introduxere, leges magis suæ ambitioni conformes tulisse, quam vt reipublice suæ consulerent, quamuis forsitan paucissimæ fuerint; interim licet

§. II. Interim minime inde concludendum, eo beatiorem esse rempublicam, quo pluribus abundat legibus positivis; quin potius cum propter improbos condantur, multitudo legum certum est indicium status corrupti, (x) ac sæpe internam quietem & unionem inter subditos magis destruit, quam promouet.

§. III.

licet in modo peccauerint, negari tamen nequit, leges esse per se optimum remedium reipublicæ. Audiamus CICERONEM lib. I. de inuent. Rhetor. lib. I. cap. 38. ubi ita: *Ea virtute & sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud nisi salutem atque utilitatem reipubl. proponerent. Neque enim ipsi quod obesset, scribere volebant: & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa saluas esse vult, sed reipublicæ, quod ex legibus omnes rempublicam putant optime administrari.*

x) Optime PLATO: *Vbi plurima leges, ibi & lites & mores improbi*, quo cum etiam conspirat vulgatum germanorum: *Viele Aertzte, viele Patienten, viele Gesetze, viele Gezäncke, viel recht, wenig gute Werke.* Cum enim leges propter improbos feruntur, necessarium consequens est, rempublicam corruptissimam esse, ubi leges multæ adsunt, sicuti medicorum abundantia ægrotorum præsupponit multitudinem. INDOTACITVS lib. III. *annal. fatetur in corruptissima reipublica plurimas fuisse leges.* Oritur enim multitudo legum α) *ex improborum calliditate*, quæ plures leges sæpe imperanti extorquet: β) *ex imperantium pravitate*, leges magis ad suum prauum affectum, quam ad salutem reipublicæ accommodantium. In corrupto statu reipublicæ Romanæ plures huiusmodi leges latas fuisse fatetur TACIT. *cit. l. aiens: sæcuntæ sunt leges* (scil.

§. III. Deinde hoc quoque experientia docet, imperantem plus bono exemplo quam infinitis legibus reipublicæ prodesse; (y) quin bonum

(scil. post LL. XII. tabb.) & si aliquando in maleficos ex delicto sepius tamen dissensione ordinum, & adipiscendi illicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque ob prava per vim lata sunt. Augustus conversus ad pacem primum in omnia mala & in luxuriam fluens seculum gravibus sèverisque legibus multis coercuit FLOR. lib. IV. c. 12. n. 64. Germania nostra olim quidem non adeo multis abundabat legibus; paucitate sua iustitiam sincerius observabat, quam deinceps in multitudine legum neglexit. vid. LEHMANN. in Chron. Spir. lib. 2. c. 24. Vbi enim iuris Romani immensa copia in foro Germaniæ introduci cœpit, lites quoque & multiplicari, & in infinitum extendi cœperunt, adeo ut necessum fuerit, novum adhuc constituere iudicium imperii, ceu eruditi observant. Immerito itaque reprehendit iustum LIPSIVM, mecum sentientem FORSTNER. in Tacit. p. 1. p. m. 296., asserens ex legum multitudine non venire tot cavillationes & litigia, sed ex improbitate hominum; nam licet hanc non excludam, multitudo tamen litium malis hominibus ansam cavillandi suppeditat, quæ illis esset præscindenda. Deinde ait, leges multas esse quidem argumentum agræ civitatis, sed ideo non esse eam corruptam aut ægram, quod multas leges habeat. Sed nec hoc absolute admitti potest. Potest, & plerumque solet multitudo legum enacici ex statu reipublicæ corrupto, ita ut non in salutem reipublicæ, sed in oppressiorem populi aliorumque fiant, quales leges plures apud Romanos fuerunt, vbi patricii omnia eo referebant consilia, ut plebem opprimerent, ceu erudite ostendit illust. THOMAS. in tr. de nau. iurisprud.

y) Optime CICERO lib. III. de leg. Ut cupiditate principum & vitijis insci solet tota civitas, sic emendari &

num exemplum est *lex viua*, quod subditi penitus intuentur quam *leges scriptas*, quas imperantes forsan contrario suo exemplo conculcant.

§. IV.

corrigi continentia. Verba quodammodo mouent, sed exemplum eius, cuius autoritas apud omnes maxima est, fortius ad imitationem inclinat & trahit, ceu supra P. gener. c. 1. p. 12. seq. iam ostensum. Non inepte iudicauit Cyrus apud XENOPHONT. *Cyropæd. lib. VIII. p. m. 204.* meliores quidem effici homines legibus scriptis, sed principem bonum esse νόμον βλέποντα, legem oculis præditam, vel ut CICERO lib. III. de LL. ab init. loquitur: esse legem loquentem, legem autem, mutum Magistratum. Laudat LIVIUS lib. I. c. 21. Numam Pompiliū, quod ita se gesserit, ut ipsi se homines in Regis veluti vniuersi exempli mores formauerint. De Agesilao XENOPHON in orat. de Reg. Agesil. p. 672. prædicat, quod non tam aduersus hostes, quam ad omnem virtutem ciuibus suis dux fuerit; princeps enim optimus. Ait VELLEI. lib. II. c. 126. n. 5. recte facere eius suos faciendo docet, cumque sit imperio maximus, maior vult esse exemplo. Grauius admodum PLUTARCHVS, ad princ. inerud. p. 730. lit. D. sicuti necesse est primo omnium ipsam regulam rectam & firmam esse, atque ita deinde quibus applicatur, ipsa quoque sui similia facere, atque ad rectitudinem perducere. Ita oportet principem prius in seipso imperium moreque constituere, atque dirigere, postea ei subditos accommodare. Nam neque cadentis est, erigere, neque componere incompressi, neque ordinare inordinati, neque imperare nulli imperio subditi. Optimum exemplum rei hanc declarans occurrit apud LIVIUM lib. 26. c. 35. Cum enim confules edixissent, ut priuati ad publicas necessitates aliquid conferrent, tantus, inquit, fremitus hominum, tantaque indignatio fuit, ut magis dux, quam materia seditio-

ditioni deesset. Pergit in c. 36. hoc modo: cum in hac difficultate rerum consilium haberet ac prope torpor quidam occupasset hominum mentes, tum *Leuinus* Consul: Magistratus senatui, & senatus populo sicut honore præstat, ita ad omnia, quæ dura atque aspera essent subeunda, ducem debere esse: si quid iniungere inferiori velis, id prius in te ac tuos si ipse iuris statueris, facilius omnes obediētes habeas, nec impensa grauis est, cum ex ea plus quam pro virili parte sibi quemque capere principum vident. Itaque ut classē habeat, quam ornare volumus, populus Romanus, priuatos sine recusatōne remiges dare nobismet ipsis primum imperemus, aurum, argentum, æs signatum omnes senatores crastina die in publicum conferamus: ita ut annulos sibi quisque & coniugi, & liberis, & filio bullam, & quibus uxor filiaue sunt, singulas uncias auri pondo requirant: argenti, qui curuli sella sederunt. equi ornamenta & libras pondo, ut salinum patellamque Deorum causa habere possint, ceteri senatores libram argenti, tantum æris signati, quina millia in singulos patres familias relinquamus. Ceterum omne aurum, argentum, æs signatum ad triumuiros mensarios ex templo deferamus, nullo ante Scto facto, ut voluntaria collatio: & certamen adiuuandæ reipublicæ excitet ad æmulandum animos primum equestris ordinis, dein reliquæ plebis. Hanc unam viam, multa inter nos collocuti, consules inuenimus. Ingridimini Deis adiuuantibus: Respublica incolumis & priuatas res facile saluas præstat: publica prodendo tua nequicquam serues. Hoc erat consilium prudentissimum consulis *Leuini*, cui etiam optatus respondit euentus. Ita enim pergit *LIVIVS*: Senatu inde misso, pro se quisque aurum argentum in publicum conferunt, tanto certamine iniecto, ut prima inter primos nomina sua uellent in publicis tabulis esse, et nec triumuiros accipiēdo, non scribæ referendo sufficerent. Hunc consensum Senatus equester ordo est secutus, equestris ordinis plebs. Merito itaque reprehenditur *Pompeius* apud *TACIT.* lib. III. ann. c. 28. quod suarum

§. IV. Dum autem requiro *leges*, non præcise positivas aut scriptas (z) intelligo, cum legum naturalium vberissima seges sit, vt vel secundum illas rempublicam imperans dirigere possit.

§. V.

rum legum autor & subuersor fuerit. Egregie idem confirmat CLAVDIANVS, vbi ita canit:

In commune iubes si quid, censésque tenendum;

Primus iussa subi, tunc obseruantior equi

Fit populus, nec ferre vetat, cum viderit ipsum

Auctorem parere sibi: componitur orbis

Regis ad exemplum, nec sic insectere sensus

Humanos edicta valent, quam vita regentis.

Plura hæc de re vid. apud CONSTANTINVM GERMANICVM in *itinerar. Germ. Polit. p. m. 491. Conf. SIRACID. c. 10. vers. 2.3.*

*) Si plures Quintii Cincinnati in rebuspublicis essent, sufficeret ex aquo & bono lites decidere. Ante huius æquissimi viri Consulatum plebs leges scriptas ferendas esse acriter vrgebat, cum Consules pro suo arbitrio ius dicerent in fraudem & oppressionem plebis. Sed Quintius ius ipse reddebat, maximamque litium partem ipse ex aquo & bono diiudicabat, per totum diem pro tribunali sedens, omnibusque, qui ad disceptandum in ius veniebant, se facilem, lenem & humanum præbebat, vt nonas amplius leges non desiderarent, qui iuris æquabilitate in republica fruebantur, sed omnes illa iuris legumque æquabilitate, quæ tunc in ciuitate erat, contenti essent, & gauderent. DION. HALICARNASS. lib. IX. Similiter Germani prisca nullum ius scriptum habebant, & tamen de iis TACITVS prædicat, quod apud eos boni mores plus valerent, quam apud Romanos scriptæ leges. Corruptiores erant mores Romanorum quam Germanorum, & tamen hi nullo scripto iure vrabantur, atque adeo leges scriptæ per se mores haud corrigunt, & sic nec absolute necessariae sunt. Sic etiam Boehmeri *Lus Publ.*

§. V. Quo simpliciores enim sunt *leges naturæ*, eo aptiores sunt ad conseruandam quæ em internam: (a) positiuæ, quia ab hac simplicitate recedunt, ad plures lites solent suppeditare occasionem.

§. VI.

valde credibile est, primas respublicas inprimis *leges naturales* agnouisse, paucas deinde positiuas superadditas fuisse, prout ratio reipublicæ, subditorum malitia & imperantis peculiaris ratio id postulabant. Respexit huc TACITVS *lib. III. anal. c. 26.* vbi asserit, quod *leges primum rudibus hominum animis simplices fuerint.* Hic hominum status forsitan beator fuit, ac quidem ille, vbi in corruptissima reipublica plurimæ leges late dicuntur. Equidem obiciunt, ex *iure naturali* omnia determinari non posse. Verum hæc pauciora sunt (veluti gradus successionis) quæ adeo a legislatore facile suppleri & adhuc determinari possunt.

- a) Ius naturæ vnice tendit ad conseruandum vinculum, quod natura inter omnes constituit homines, & sic principia eius *simplicia, facilia, & omnibus nota.* Quo simplicius nunc viuatur, eo minus corrupti sunt mores, & sic leges quoque simpliciter sufficiunt. Illustrat hoc STRABO *lib. VI.* exemplo Zaleuci aïens. *Zaleucum illum Thuriis olim paucas & simplices leges dedisse. Sed secutos alias per subtilitatem & nimiam curam addidisse: ex quo factum, vt celebres magis, quam boni redderentur. Leges Germanorum antiquæ simplices fuisse videntur, & iuri naturæ maxime conformes, quia ipsimet maiores nostri in summa simplicitate viuebant. Ast postquam luxus corrumpit respublicas, & ambitio dominari cœpit, mox, exuta vita simpliciore, incessit vita delicatior & splendidior, omniaque in reipublica ad splendorem & elegantiam composita fuere. Quid ergo mirum, quod simplicitati legum naturalium multa superaddita sint, sub prætextu decori & honestatis publicæ,*
- ma-

§. VI. Imo, cum per *leges ciuiles* tolli debebat occasio corruptionis, nonnunquam accidit, vt magis promoueatur *luxus, ambitio & auaritia* augeantur, vt nonnulli non inique dixisse videantur, *leges non raro esse instrumenta dominationis.* (b)

§. VII. Denique huc etiam pertinet, quod *boni* (*) *subditorum mores* plus profint

magis tamen ex vitio reipublicæ, & corruptione totali? Hinc *leges ciuiles* ab antiquis ICTIS Romanis non inepte inde definiuntur, *quod iuri naturali aliquid addant vel detrahant.* L. 6. D. de I. & I. Addunt enim plura solennia, formulas, ritusque actibus expediendis, quæ omnia simplicitas iuris naturæ ignorat. Dum itaque aliquid simplicitati iuris naturæ addunt, simul eidem aliquid *detrahunt*, constituendo, vt actus forma sua solenni destitutus sit ipso iure nullus, quo ipso fit, vt iuris naturæ dispositio effectu careat, & de ipsis solennibus & formulis perpetuæ lites foueantur.

b) Prima rerumpublicarum origo est ex *ambitione*, & ita quoque plurimæ postea ad *ambitionem & auaritiam* compositæ fuerunt, vt non mirum sit, si etiam *leges* huc respexerint. Appius Claudius LL. XII. Tabb. magis ad suam & patriciorum potentiam confirmandam, quam commune bonum reipublicæ promouendum adornauerat, vt vel ex lege de prohibitis connubiis inter Patricios & plebem colligit DION. HALICARN. Excipio hic merito *legislationem diuinam* per Mosen factam, qua sapientissime omnia ita adornata sunt, vt subditi magis a *luxuria, ambitione & auaritia* abducerentur. Hoc quoque censet DION. HALICARN. lib. II. *antiq. Rom. principem eas leges ferre debere, quæ iustam & temperantem priuatorum vitam efficiunt.*

(*) Vbi ciuium mores optima institutione formati, le-

sint reipublicæ, (c) quam infinitæ scriptæ
leges.

§. VIII.

gum quoque maior reuerentia est. De Lycurgo
PLVTARCH. in Numa in f. ait: Parui fuisset momenti
iurisiurandi religio, nisi per disciplinam & institutionem
leges puerorum moribus quasi tinxisset Lycurgus, & nutri-
menta ardenti studio imbuisset institutorum suorum.

- c) In hoc Germanis prærogatiuam TACITVS concessisse videtur, quod scilicet tanta apud eosdem corruptio haud fuerit, vti quidem apud Romanos. Mores huiusmodi non scripti magis accommodati sunt ad genium populi, & ad illos statim a primo iuuentæ flore componuntur & formantur, cum *leges scriptæ* magis cauillationibus obnoxie sint, atque adeo tandem in monopolium eruditorum transeant, cum tamen singuli subditorum ius patrium scire deberent. Mores quoque subditos facilius ad obsequium alliciunt, quam *leges latæ*. Optime SVIDAS in verbo $\epsilon\theta\omicron$: *Consuetudo non est inuentum hominis, sed vitæ & temporis. At lex quidem similis est tyrannidi: terrore enim & vi cuncta conficit: consuetudo enim magis humanitate regit: vltro enim omnes eam absque necessitate sequuntur.* Idem CICERO confirmat in *Leilio aiens: Magna vis est vetustatis & consuetudinis, Nemo est, si nulla res impediatur, qui non, quo consuevit, equo lubentius vtatur, quam intractato & nouo. Nec modo in hoc, quod est animal, sed in eis etiam, que sunt inanimata, consuetudo valet, cum locis etiam montanis delectemur, & syluestribus, in quibus diu commorati sumus, sic veteres inquilinos indulgentia loci & consuetudo etiam inter iniurias detinet.* Sed delino plura hic addere, postquam Dn. THOMAS. *diff. de content. morum cum iure scripto*, satis hanc rem explicuit.

§. VIII. Quando tamen ob necessitatem publicam (d) leges ferendæ sunt, ius illas ferendi penes summum imperantem vnice residet, & quidem radicaliter, (e) quippe qui supremum ius cogendi & subditos obligandi habet.

§. IX.

d) Hanc necessitatem quandoque extorquent corrupti mores subditorum. Manumittendi libertas olim non fuit restricta, sed variis legibus restringi cœpit, postquam illa ciues R. abuti inceperunt. Idem de necessitate legum annalium affirmat CICERO *Pbilipp. 5.* aiens: maiores nostri veteres illi, admodum antiqui, leges annales non habebant, quas vero multis post annis attulit ambitio, vt gradus essent petitionis inter æquales. Non omittenda quoque hic est Pæti Thrasæ oratio apud TACITVM *lib. XV. annal.* qui hac de re ita philosophatur: *Vsu probatum est, leges egregias, exempla honesta apud bonos ex delictis aliorum gigni. Sic Oratorum licentia, Cinciam rogationem; candidatorum ambitus, Iulias leges: magistratum auaritia Calpurnia scita, pepererunt. Nam culpa quam pœna tempore prior, emendari quam peccare posterius est.* Sic olim ante LL. XII. Tabb. paucæ erant leges scriptæ apud Romanos, sed vt olim reges ita quoque postea consules lites decidebant ex æquo & bono, non iure scripto. Offendebat hoc plebem, quia patricii ita vbique premebant plebeios, suam autem libertatem amplificabant, inde tandem ad LL. XII. Tabb. ferendas occasio data est. DION. HALICARN. *l. IX.*

e) Equidem aliquando ex rationibus politicis hanc facultatem imperantes temperant, ne illam exercere videantur, exemplo Augusti & successorum, qui senatui quoad externam speciem ius condendi SCta indulgebant, ipsi vero præuia oratione tantum suadere legem videbantur. Verum hæc externa schemata rem ipsam haud euertunt. Reuera SCtorum autores Imperatores Romani erant, neque Senatui integrum videtur fuisse, a mente & volun-

§ IX. Quo ipſo hæc *potestas publica legiſlatoria* ſatis diſtinguitur a iuribus affinibus, priuatis etiam competentibus. Et quidem

luntate eorum recedere, adeo vt etiam ICti Romani ſæpe magis verba *orationis* imperatoris allegent, quam *ipſius Scti*, quod ad præuiam illam orationem factum eſt. In hypotheſi tamen maiores ſolent occurrere diſcultates, vtrum hic vel ille imperans ſummus ſit, vt hac facultate gaudere valeat? De Imperatore noſtro certum eſt, quod ſolus leges, totum imperium concernentes, ferre hand poſſit, ſed ſtatuſ in Comitibus concurrere debeant. *Art. s. I. P. §. gaudeant.* Aſt quid de ſtatibus ſingulis quoad territorium proprium dicendum ſit, anceps videtur. Olim fuiſſe hanc poteſtatem quadrantenus a Cæſare dependentem, ita vt *confirmatio Cæſarum* acceſſerit, docet Dn. HERTIVS *de ſuper. territ. §. 25.* Sed hodie poſtquam ſtatibus in ſuis territoriis ſuprema poteſtas, quam voce *ſuperioritatis territorialis* denotare ſolent, aſſerta eſt, & nulla proprie diſta dependentia a Cæſaris imperio amplius deprehenditur, poteſtas leges ferendi eiſdem denegari nequit. Reſtringunt tamen hanc poteſtatem quidam, vt contra *ius commune* nihil poſſint ſtatere in ſuis territoriis; MYLERSVS *de Stat. imp. c. 39. §. 5.* quod eatenus admitti poteſt, quatenus nihil ſtatueri poſſunt contra *publicam imperii ſalutem*: ſi tantummodo leges negotia priuata ſubditorum concernunt & dirigiunt, iſque *formam nouam* præſcribant, hoc omnino ex eadem ſuprema poteſtate illis erit concedendum, licet contrarientur reſceſſibus imperii, quippe quibus ipſi Principes inter ſe propter *paſtum* obligantur, ſed, vt quoque eaſdem in ſuis terris præciſe in obſeruantiam deducant, minime adſtringuntur. Plenius hac de re agit Dn. THOMAS. *diff. de ſtat. imp. poteſt. legiſt.*

(I) a PRÆCEPTIS patrum, dominorum &c. (f) quæ semper publicis legibus reipublicæ sunt subordinata, & intra limites priuatorum & domesticorum negotiorum concluduntur.

§. X. Differunt (II.) a DOGMATE, (g) quod cum magis doctrinam morum respiciat, sub obligationem externam non cadit, internam vnice intendens, & sic a pari etiam fieri potest.

§. XI.

f) Varia etiam in statu ciuili datur imperiorum & potestatis ratio. Nam & in priuatorum familiis imperii aliqua ratio occurrit, velut dominorum in seruos, vel famulos, patris in liberos, præceptoris in discipulos &c. qualis imperii conditio omnino potestatem iubendi & præcipiendi, absque qua inanis foret, patribus, dominis vel præceptoribus concedit, indeque & hodie in famulos nostros aliqua coercitio ex natura imperii conceditur, licet operas suas (cum subiectione quadam) locauerint.

g) Dogmata (1) per modum imperii haud inculcantur, sed potius suadenda, suntque (2) regulæ variæ viuendi a sapientibus præscriptæ ad mores formandos, atque adeo (3) non a superiori qua tali, sed etiam a pari, imo etiam ab inferiori traduntur, & (4) magis internam obligationem pro fine habent, quatenus hominum vitam tranquillam & beatam reddere annuntur. Leges, inquit SENECA epist. 94. non persuadent, quia minantur. At hæc (præcepta) non cogunt, sed exorant. Deinde leges a scelere deterrent, præcepta in officium adhortantur. His aduice, quod leges quoque proficiunt ad bonos mores, si non tantum imperant, sed docent. Per indirectum in legem abire possunt, quatenus, vt talia dogmata publice in republica doceantur, lege publica imperantis statuitur. Interim hi,

§. XI. Porro (III.) a CONSILIO differunt, quod quatenus ex *regulis prudentia* promanat, persuadet, & sic non tantum *interne* obligat, (h) sed etiam a *pari* vel *inferiori* procedere potest.

§. XII.

qui talia dogmata proponunt, nullum *imperium* assertare debent, quod tamen si fiat, reuera tum dogmata peruerso modo traduntur, tum imperantis imperium violatur, quod ne fiat, imperantis est, præcauere. Ex hoc peruerso modo, dogmata docendi, enata est monstrosa illa hierarchia, quæ etiamnum hodie cum summo tot rerumpublicarum præiudicio ubique regnat. Sunt & fuerunt clerici a prima origine sua tantum doctores, ad *docendum* populum electi, & constituti; sed conniuentia imperantium ad *imperium* *ficrum* euecti, contra iuris publici vniuersalis fundamenta, ceu infra pluribus notabitur.

- b) Commune assertum est, *consilium* non esse obligatorium, quod quidem de *externa* facile concedi potest; sed de *interna obligatione* secus se res habet, quæ tamen species principalis obligationis est, vi *cap. 1. part. gen. ostensum*. Ceterum *consilia* potissimum illud pro scopro habent, vt ostendant secundum *regulas prudentia*, quidnam potius in re ambigua & ancipiti sequendum, & quodnam in præsentem esse videatur, *ne honestas rerum causas, ni iudicium adhibeas, perniciosi exitus consequantur*, vt ait Otho apud TACITVM *lib. I. histor.* Constat enim *omnia inconsulti impetus capta iniitiis valida, spatio languescere. ID. lib. III. histor.* Ad hæc præcauenda *consilio maturo* opus est, quod ex præeritis prudentiores delinunt. Optime enim de futuris *consultant*, qui rerum *futurarum exempla ex præeritis sumunt*, ait Titus Romilius apud DION. HALICARNASS. *lib. X.* atque hoc ipsum quoque præstare *inferiores* vel *paros* vel

§. XII. Denique (IV.) a PACTO (i) in hoc differt, quod hoc ineatur inter pares, qua tales, & operetur quidem obligationem externam, vi suæ naturæ, non tamen, vt lex, in se inuoluat coactionem imperantis per modum pene.

§. XIII.

amici possunt. Habet hæc doctrina sua peculiaria præcepta, quæ ex intima hominum natura itidem, vti dogmata aliaque doctrinalia, caute desumenda sunt, & peculiariter exposita sunt a Dn. THOMASIO *tr. de prudent. consult.* Rem ipsam per varia exempla explicuit CYRIACVS LENTVLVS *in tr. quid consilii?*

(i) Pacta non raro *leges* vocantur, quo speciatim referuntur *leges fundamentales* rerum publicarum, quemadmodum in nostro imperio plures eiusmodi *leges publicæ*, quæ reuera pacta sunt, reperiuntur. Sic in Capitulationibus imperator dicit, *er habe sich mit denen Churfürsten aus freyen Willen gedings und pacts-weise vereiniget* & in *R. I. de anno 1500. in f. und haben uns deshalben mit und gegen einander in Contract-weise vereiniget, verpflichtet und verschrieben* &c. Sed magis pacta ab effectu suo *leges* dicuntur, quæuis formali ratione ab iis differant. Nam in hoc ingens latitat differentia, quod, qui ad legem proprie dictam alterius ad aliquid obstringitur, necessario se alteri subiectum profiteri debeat, nulloque modo summum possit habere imperium quod saluum & integrum tamen retinere potest, si nudo & simplici pacto alteri ad qui obligetur, quippe quod *paritatem* non tollit, nec *superioritatem* in alterum inducit, vti quidem lex. Pluribus id declaratum *Part. Spec lib. I. cap. 3.* Sic etiam per pactum obligamur *sponte*, nec adest ad pacificendum ordinarie quædam *coactio*: per legem etiam *inuitti* stringuntur, nec in nostra potestate positum,

§. XIII. Possunt quidem hæc omnia in imperantem quoque cadere, diverso tamen respectu: (k) nam & *doctoris* & *patris* & *domini* & *consulentis* officium sustinere potest, & sic quatenus sub hac vel illa qualitate agit, ita quoque vel legem vel dogma &c. præscribit.

§. XIV. Exercet imperans potestatem legislatoriam *suo iure* & *independenter*, atque adeo *consensus subditorum* (l) ad vigorem legum

utrum legem accipere vellimus nec ne? unde & porro lex ex folius imperantis determinatione dependet, pactum eius consentium requirit, qui per illud obligandus est.

(k) Salomon erat rex potentissimus & sic iure imperii leges, *qua rex*, subditis præscribere poterat. Erat tamen idem quoque sapientissimus *doctor*, & sic dogmata egregia regulasque viuendi præscripsit, sed non *qua rex*. Marcus Antoninus Imperator idem suo exemplo docuit, cui aureus eius liber *de se ipso ad se ipsum* ostendit. Ipse Iulianus Apostata *doctorem* & *philosophum* agere voluit, vr alios taceam, & hæcenus omnes hi diuersi respectus in imperante, quatenus debito ordine exercentur, nullam inuoluunt inconuenientiam: vbi confunduntur, veluti si dogmata per modum legis imperantur, peccatur in *modo exercenti*, & inde est *Cæsarpapia*.

(l) Eo ipso, quo subditi in imperium imperantis consentire, generaliter quoque *obedientiam* in omnibus illis promississe videntur, quæ ad salutem publicam iuret & constituit. Idem de optimatum legibus dicendum esse ratio suadet, & quamuis in statu populari populus leges condant, id tamen rursus vel ideo fit, quia

gum non requiritur, constituuntur enim ex iure imperii.

S. XV.

quia penes populum est summum rerum arbitrium, & hoc intuitu olim in populari statu reipubl. Romanae leges vocabantur *sponsiones reipublicae communes*, quia ciues per modum *sponsionis* se ad illas in comitiis obstringebant. Hoc intuitu patres, cum de legibus ferendis disceptaretur, dixerunt, *leges esse pacta ex communi ciuitatum, non autem partis. ciuium in iis habitantium, consensu facta.* DION. HALICARNASS. lib. IX. Equidem ex regulis prudentiae legislatores prudentum consilium in legibus ferendis adhibere solent, sed vt ad illud non praecise sint obstricti, & lex ab imperante lata nihilominus vigorem suum habeat, licet neminem in consilium adhibuerit. Constat de Augusto, quod ius codicillorum & fidei commissorum antea introducere noluerit, quam collatione desuper cum ICtis instituta *pr. I. de codicill.* De Alexandro Seuero refert LAMPRIDIUS, quod nullam legem sancierit sine viginti iurisperitis & quinquaginta sapientissimis disertissimisque viris. Quin etiam aliquando imperatores sibi ipsis legem praescripserunt, quod aliter leges ferre nollent, vti Theodosius & Valentin. CAESARES in lib. VIII. C. de LL. deserte formam hanc approbarunt, adiuncta hac clausula: *Scitote igitur, patres conscripti, non aliter in posterum legem a nostra clementia promulgandam, nisi supra dicta forma fuerit observata.* Bene enim cognoscimus, quod cum vestro consilio fuerit ordinatum, id ad beatitudinem nostri imperii & ad nostram gloriam redundare. Verum haec omnia dependent ex imperantis arbitrio & regulis prudentiae, non iuris necessitate. Multo minus itaque ad consensum subditorum legis vigor adstringendus est, quod tamen doctissimus caeteroquin Archiepiscopus PETRVS DE MARCA

de

§. XV. Quodsi tamen legibus reipublicæ fundamentalibus aliud prouisum, cautumque, vt *procerum* in conuentu (m) de lege noua ferenda deliberari debeat, imperans ad *consensum procerum* obligatus est.

§. XVI. Perinde autem est, vtrum imperans leges *per se* condere, an vero ei, quod priuatus quibusdam æquum iustumue visum

de concord. sacerdot. & imper. lib. II. c. 16. §. 3. seq. censet, dum distinguit inter ius publicum & priuatum. Illud quidem absolute valere concedit, sed hoc neutiquam, nisi tacito consensu populi confirmatum fuerit. Postea in §. 5. hoc applicat ad leges ecclesiasticas & inde concludit, quod non obligent, donec vlti receptæ fuerint. Hac in sententia etiam fuisse videtur GRATIANVS, qui D. 4. ita post c. 3. ait: *Leges insituntur cum promulgantur: firmantur, cum moribus vtentium approbantur.* Enim vero ita omnis efficacia legum non ab imperio imperantis, sed subditorum arbitrio dependeret, & pœnæ legibus appositæ ægre applicari possent, quia semper opponere possent, communi consensu populi & subditorum legem non esse approbatam. Hoc interim largior, sæpe legum tantam non esse efficaciam, vt quosdam mores inter subditos inueteratos possint tollere, quoniam in ipsa legum latrone non ea adhibetur prudentia, quæ adhiberi debebat, de qua vid. DN. THOMAS. *diff. de content. mor. cum iur. script. §. 44. seqq.* Interim id fit ex accidenti, non vero exinde, quia leges subditorum consensum prærequirunt. Conf. *Obseruat. nostr. ad Petrum de Marca cit. l.*

(m) Sic olim in regno Franciæ ex more inueterato obtinuit, vt leges consensu procerum conderentur, quem morem ipse quoque Carolus M. adhuc retinuit. Sic enim

sum fuit, vim legis tribuere velit, (n) quod ita auctoritatem legis ab imperantis approbatione sortitur.

§. XVII. Atque ita (o) (I) mores & consuetudines vim legis nanciscuntur, non ex subditorum usu, sed imperantis approbatione: qua defi-

nim annales Francorum ad ann. 802. publicati a PETRO LAMBECIO L. 2. biblioth. Caf. c. 5. Imperator (Carolus) congregavit duces, comites reliquosque apostolos Christianos cum legislatoribus, & fecit omnes in regno suo legi & tradi unicuique boninum legem suam, & emendare, ubicunque necessum fuit, & emendatam legem scribere, & ut iudices per scriptum iudicassent. Alicubi adsunt status prouinciales, quorum consilio de summis rerum deliberationes instituuntur, & sic quandoque legum ferendarum cura huc referenda, quemadmodum in plerisque episcopatibus consensu capituli leges nouæ conduntur.

(n) Hac methodo vixus est Augustus, quippe qui ICtis quibusdam dedit facultatem de iure respondendi, hoc effectu, vt responsa eorum vim authenticæ interpretationis obtinerent, quemadmodum etiam postea Iustinianus collectis ICtorum sententiis & opinionibus de nouo legis vniuersalis effectum tribuit. Idem fere dicendum est de decretis tribunalium summorum, quibus iisdem Iustinianus effectum legis dedit in l. f. C. de LL. quamuis magis causæ controuersæ decidendæ quam legis ferendæ gratia essent facta. Quod vero eadem hodie effectum legis vniuersalis non agnoscant, id est ex defectu voluntatis imperantis arcessendum.

(o) Mores alias ad ius non scriptum referuntur; sed qua ratione iuris effectum habere possint, inquirendum. Mores fere consistunt in actionibus hominum in una societate viuentium conformibus, quam conformitate ex longæuo temporis usu traxerunt. Quemadmodum
ita-

deficiente, lex strictè dicta esse nequeunt, vtut obligare possint membra societatis ex tacito pacto.

§. XVIII.

itaque in singulis contingere solet, vt, quo semel est imbuta recens seruet odorem testa diu, & mores semel assumti tenacissime alicui adhærere soleant; ita quoque singula corpora suos mores peculiare habent, in quibus educantur, nutriuntur, & quasi a pueritia ad illos assuefiunt, quo ipso fit, vt mores tales a subditis æque tenacissime defendi soleant, ac quidem singuli suos mores fouere solent. Atque hinc mores in ius abeunt, & legis vigorem consequuntur. Sed vnde? Quidam voluntatem principis tacitam supponunt; sed illi fingunt aliquid, quod non est. Quomodo enim imperans mores singulorum corporum & locorum scire potest? Si autem ignorat, quomodo tacite illos approbare potest? vix itaque aliunde colligi potest principis approbatio, quam ex generali eiusdem declaratione, quod velit, vt secundum mores cuiuscunque loci iudicetur, quem in finem iudicibus iniungi solet, vt iuxta leges & mores consuetudinesque locorum singulorum pronuncient. Sic Rudolph I. in Constit. apud LEHMANNVM lib. V. c. 108. chron. Spir. præcepit, daß alle Unsere Fürsten und alle die Gerichte von uns haben recht richten, als des Landes Sitt und Gewohnheit ist. & in Ordin. Cam. p. I. tit. 57. indices iudicare iubentur nach rechtlichen ehrbaren Ordnungen, Statuten und Gewohnheiten &c. Quod si expressa eiusmodi declaratio deficiat, tunc quidem recurrendum ad præsumtum imperantis consensum quo mores inueteratos subditorum approbasse eo ipso videtur, quia nouit, singula corpora & loca regi suis moribus peculiaribus consensu tacito receptis, quos nec semper tollere potest per leges contrarias, nec semper expedit, pacis internæ seruandæ causa.

§. XVIII. Excipere solent mores irrationabiles, (p) quos imperans approbasse non præsumi-

(p) Ante omnia (I.) constare debet, quinam mores sint irrationabiles. Plerumque ita homines sunt comparati, ut suos tantum mores vel maiorum instituta adorent, & secundum illos aliorum mores etiam iudicare velint, cum quibus si hi non conveniant, pro irrationabilibus habentur. Interim decorum in moribus variat, & quod alicubi honestum dicitur, id inhonestum alibi est, & contra, quod tamen statim pro irrationabili non habendum. Vitellius apud TACITUM lib. XII. *anal.* de matrimoniis idem iudicat. noua ait nobis in fratrum filiis coniugia, sed aliis gentibus solennia neque lege ulla prohibita, & sobrinarum diu prohibita tempore addito percebuisset. Morem accommodari, prout conducatur, & fore hoc quoque in his, quæ mox usurpentur. In omnibus moribus solet quedam lauitare stultitia, ut tamen non in omnibus æque appareat; quam tamen inter homines eradicare non possumus. Bene TACITVS: *Vitia donec homines.* Conf. CORNEL. NEPOT. *præfat. vitis excellentium Imperat.* præmissam. Quod si iraque mores ob concurrentem stultitiam essent eliminandi, nulli mores tolerari deberent in republica, qui tamen eliminari nequeunt, postquam homines tam acriter in mores assumptos propendent, licet aliis irrationabiles & absurdi videantur. Bene PLVTARCHVS de audiend. p. 37. *lit. E.* qui in ciuium numerum adscribuntur alienigenæ & omnino peregrini multa eorum, quæ sunt, reprehendunt ac inique ferunt: qui vero iniqui educatione ac consuetudine sibi leges familiares reddiderunt, absque molestia, quæ suarum sunt partium obeunt, & que sunt contenti. (II.) Illos ergo mores irrationabiles dicendos esse existimarem, qui rationi iuris naturalis, seu regulis iustitiæ repugnant, ubi tamen rursus

sumitur; sed hoc non omni caret dubio.

(q)

§. XIX.

ius cauendum, ne omnia præcepta moralia confundamus, omniaque ad ius naturæ referamus. Sicutaque mores subditorum hoc sensu essent irrationabiles, quibus licentiam resistendi magistratui, duello instituenti, priuata latrocinia inter semet faciendi &c. prætereundum vellent.

- (q) Non semper legislatori integrum est, illos eliminare, sed tam diu ob statum reipublicæ agrotantem tolerandi sunt, donec paulatim in melius mutentur. Certe legibus funditus eradicari nequeunt, sed primumque verendum, ne subita mutatio plus damni reipublicæ allatura sit. *Nocet*, ait TACITVS lib. I. *histor. rigor. & nimia seueritas, cui iam pares non sumus*, id quod Galbæ exemplo, militibus Romanis nihil indulgentis, illustrat. Idem olim veritus est Tiberius imperator apud TACITVM III. *annal. c. 52. seq.* vbi de luxu immenso eradicando consilia agitabatur. Secum unim auxie deliberavit, an coerceri tam profusa cupidines poterent? num coercitio plus damni in reipubl. ferret, quam indecorum, adreclare, quod non obtineretur. Inde literis ad senatum compositis inter alia philotophatur: *Quasi mecum ante viri strenui adules consilium habuissent, nescio an susurus fuerim omittere potius præualida & adulta vitia, quam hoc assequi, ut palam fieret, quibus flagitiis impares essemus.* Et tandem his vitis ita occurrendum esse concludit: *nos, pudor; pauperes necessitas; diuites satietas in melius mutet, siquidem imperantis exemplum fortius & validius omnibus legibus est, ut probauit Vespasianus suo exemplo, qui non penis, non legibus, sed suo exemplo luxum instulit.* Aiunt: tentandum esse, per seueritatem suppliciorum omnia præualida vitia posse tolli. Verum prudenter SENECA lib. II. *de ira c. 10.* respodet, *leno adiutorio opus est contra mala*

§. XIX. (II. *Decreta summorum tribunalium*)
(T) non aliter legem vniuersalem constituunt, quam ex imperantis voluntate antecedente.

§. XX. *Legibus extraneis* itidem imperans auctoritatem tribuere potest sua confirmatione
(s) vel *expressa* vel *tacita*, vt valeant intra rem-

continua & facunda, vt non desinant, sed ne vincant, præsertim cum iudice CICERONE lib. I. ad Q. frat. epist. I. difficile sit, mutare animum & si quid est penitus infitum moribus, id subito euellere. Quamdiu itaque iniustos mores eradicandi non datur occasio, hætenus iuris & impunitatis effectum habentur, vt appareat ex moribus duellantium pristinis, qui adeo iuris auctoritatem induerant, vt etiam causis iudicialibus decidendis adhiberentur, donec paulatim licentia hæc penitus suppressa fuerit. Imo sicuti scriptæ leges iniquissimæ non raro deprehenduntur, & tolerari debent, quid mirum, si mores iniqui in republica morbida iuris effectum habere possint. BENE ANTONIUS de se ipso lib. 9. §. 29. non Platonis rempublicam expecta, verum sufficiat, si vel parum admodum res processerit.

(r) De his iam dictum ad §. 16. In tribunalibus decreta fiunt decidendarum controuersiarum causa non vero legum ferendarum, quin quod in iudiciis in decernendo nouum ius hand constituatur, sed tantum ius iam constitutum ad facta applicetur, & sic inde magis declaretur. Hoc posito iudicia inferiora non tenentur sequi decreta superiorum tribunalium, quia legem per se non constituunt.

(s) Valet itaque ius extraneum seu peregrinum ex recepto, quemadmodum olim apud Romanos *leges Rבודيا navales* receptæ & approbatæ erant, quatenus iuri Boebmeri *Ius Publ.* B b Roma-

republicam suam, quamvis talis *legum extranearum receptio non semper e re reipublicæ possit esse.*

§. XXI.

Romano non aduersabantur. In Germania multa iura extranea valent, *Romanum, Longobardicum, Pontificium*, eodem scilicet modo, ex *receptione*, quæ quidem ab initio magis priuata non publica constabant auctoritate, dum iudices reliquique iuris periti ad illa prouocarunt, eaque sensim in obseruantiam deduxerunt, quæ semel introducta, pedetentim accessit publica autoritas, non quidem *expressa* declaratione, sed magis *generali* ad hæc iura *prouocatione*, quæ *obseruantiam* quandam inuit. Cum itaque approbatio iuris huius extranei plerisque in locis *expressa* haud adfit, vel ubi adest, in tantum approbatum censi debeat, quatenus receptum est, eundem ubique vigorem legis Romanæ non habent. Ex quo insignia incommoda promanarunt: (α) quod dubium fere ubique maneat in multis materiis, in quantum receptum fuerit; (β) quod etiam in iis, ubi obseruatur, non raro deprehendatur incongrua applicatio ad præsentem statum Germaniæ, qui a Romano plane diuersus fuit. Et sic eadem fere imprudentia in receptione iuris Romani occurrit, quæ imputari solet Romanis, quod a Græcis leges suas petierint, qui in eo tamen prudentiores erant, quod illas *expresse* approbauerint, ut de iure certo satis constiterit, id quod apud nos ex modo recipiendi aliter sese habet. Incommoda hæc satis neruose depingit LIPSIUS in *monitiis* c. 10. licet in eo erret, quod Lothario reductionem huius iuris tribuat. *Recepta igitur sunt*, ait, *& quo fructu? certo illo, litium, nemo negauerit, quæ ex eo nimium quantum succreuerunt. Europam vide, & mentiar, nisi maxima eius pars circa istas occupatur; Alii aulicant, alii instruunt, alii agunt, & qui miserissimi sunt*

§. XXI. Quodsi itaque, saluis legibus domesticis, ius extraneum præterea receptum sit, prout receptio iuris extranei semper facta censeri debet, & inter vtrumque ius repugnantia quædam deprehendatur, magis pro vigore legum domesticarum præsumendum, (t) nisi harum derogatio probata fuerit.

§. XXII.

sunt eas habent. Et deinceps: *Nam quæ tam clara causa est, quæ non aliqua lege, imo interpretatione (nam & has admittimus) obscuretur? Quæ tam improba, cui non dent colorem? Ars enim facta est caufidicina, & perite captare aut capere laudem habet.*

(t) Constat id quoque ex receptione legum naualium Rhodiarum apud Romanos, quæ eatenus tantum receptæ & approbatæ apud Romanos olim erant, quatenus iuri Romano non aduersabantur, vt dicitur in l. 9. D. ad L. Rhod. de iact. Idem quoque de tacita receptione iudicandum, cum principes magis præsumantur iura propria valere velle, quam extranea, quæ in subsidium tantum recepta intelligi debent, cessantibus iuribus patriis. In dissensu itaque iurium statuitur iure patrio, nisi de contraria obseruantia satis constet, quæ tamen præcise de illo loco ostendenda, vbi ius applicandum. Alterius loci & territorii obseruantia se non extendit ad alia loca, vnde & hodie varia iuris Romani obseruantia est: alibi plus, alibi minus obseruatur. Vbi ergo in re quadam ius Romanum in Germania non obseruatur, ibi rectius dicitur, illud non esse receptum, quam quod abrogatum sit, quia abrogatio præsupponit iuris valorem, qui tamen in Germania nunquam vniuersalis fuit, nec esse debuit.

§. XXII. Ex quo fluit, allegantem *ius extraneum* contra *ius patrium*, observantiam eius docere debere, (u) cum maior sit *præsumtio* pro *iure patrio*.

§. XXIII. (IV.) Magistratus subalterni leges condere nequeunt, (x) nisi hæc potestas illis fuerit concessa & delegata.

§. XXIV.

(u) Conclusio hæc fluit ex antecedentibus, nec adeo in dubium vocari potest, nisi ab illis, qui omnem erga *ius patrium* venerationem deposuerunt, peregrinis in totum immersi. Hoc enim constat, a) *derogationem iuris patrii* non præsumi, nec b) *factam præsumi* ex receptione *iuris extranei*, quod magis in *subsidiu* receptum, & sic c) *ius patrium* constituit *regulam*, *ius extraneum* vero magis *exceptionem*. Sicuti vero pro *regula* magis præsumitur, ita quoque idem de *observantia iuris patrii* dicendum reor. Si a *thesi* ad *hypothesin*, procedimus, certe idem de *iure Romano* affirmarem, nisi vbi expresso edicto illud receptum & approbatum fuit, repudiato patrio, vel vbi constat, per *non usum* iuribus patriis semel esse renunciatum. Ast si in dubio casu iura patria cum peregrino collidunt, putarem cum celeberrimo *CULPISIO*, allegantem dispositionem *iuris peregrini* probare debere; si vero *ius patrium* de tali casu nihil disposuisset *probatio* receptionis non desideratur, cum semel generaliter in *subsidiu* receptum sit.

(x) Magistratus subalterni habent quoddam imperium respectu suorum subditorum, sed respectu imperantium pro *privatis* habentur. Neque hæc potestas ex *iurisdictione* concessa fluit, cum hæc tantum *applicationem iuris iam constituti* ad facta & negotia subditorum *involuat*, non vero *novas leges præscribendi facultatem* largia-

§. XXIV. Non tantum vero magistratus condit *statuta*, vbi *expresse privilegio* ius hoc acquisiuit; sed etiam tunc, vbi totius ciuitatis administratio (y) & cura cum iurisdictione ipsi commissa fuit.

§. XXV.

largiatur. Hoc intuitu dicuntur *ministri*, non *arbitri legum*. Condunt tamen nonnunquam *statuta*, non *iure proprio*, sed *ex concessione* imperantis, cuius auctoritate quoque valent, & ita nihil aliud sunt, quam *ius a subalterna potestate consensu imperantis constitutum*, ligans *illius loci subditos*. Imo licet vel maxime deficiat hæc statuendi potestas, non tamen dubium, quin magistratus oppidanus cum ciuibus illius loci per *pactum statutum* quoddam de illis rebus condere possit, de quibus libere pacisci valet, id quod tunc inter eos vim legis ex pacto habebit.

(Y) A sola concessione iurisdictionis non fluere ius statuendi iam ante monitum est, qualiscunque demum iurisdictionis fuerit concessa, quia hæc tantum *iuris dicendi facultatem* continet, licet incaute plures contrarium statuunt. Vid. COLER. de *proc. execut. P. I. c. 3. n. 12. seq.* Dissidentes fortean inde decepti videntur, quod viderint, multis in ciuitatibus senatui *ius statuendi* competere, cui id adscriperunt *ex iurisdictione*, sed admodum male. Vt plurimum senatui vel magistratui oppidano integra cura administratioque publica ipsius ciuitatis conceditur, quo casu *vi illius administrationis der Policey* statuta huc pertinentia condere possunt, quæ ad *politiam ciuitatis* spectant, cum, cui administratio publica ciuitatis concessa est, ei non possit non quoque concessa esse facultas quædam statuendi, quæ ad *politiam* faciunt, vt sunt *Feuer-Ordnung*, *Becker-Brauer-Ordnung*, *Wochen-Marcks-Ordnung*, *Gaffen-Armen-Ordnung*, vid. H. PISTOR. IV. q. 134.

§ XXV. Hoc posito statuta talia non necessario *confirmatione* (z) imperantis indigent, quæ tamen utilis est.

§ XXVI. Interim satis restricta est magistratus subalterni potestas, ut de aliis negotiis, quam quæ *administrationem publicam* respiciunt, statuta condere nequeant, (a) quemadmodum *legibus anterioribus* imperantis derogare haud possunt. (b)

§ XXVII.

(z) Plerique *confirmationem* statutorum ad eorum *validitatem* requirunt, quod tamen in suppositis casibus necessarium haud arbitror, cum ita semel ex *delegata potestate* magistratus aliquid statuerit, quemadmodum *sententiæ* a magistratu *latæ vim rei iudicatæ* obtinere debeant absque *nova confirmatione*, nisi per *appellationem* fuerint devolutæ.

(a) De hoc satis constat, quoniam omnis potestas determinatur suo obiecto.

(b) Hoc inde liquidum est, quia si contra leges imperantis statuta conderent, sibi potestatem arrogarent, leges, quibus adstringuntur, corrigendi & mutandi, quod illis haud concessum, cum voluntas superioris semper prædominari debeat. Omnis potestas magistratui concessa, quanta quanta est, semper intelligitur, *salvo iure imperantis*, cui est subordinata. Hinc forsan promanavit commune assertum, quod *statuta sint stricta interpretationis*, intuitu scilicet legum *universalium*, quæ ut *ius ordinarium & commune* in illo territorio ab imperante *latæ sunt*, hoc sensu, ne ab illis villo modo recedant, quoniam statuentes ab illo recedere haud potuerunt, & sic statuta *iuri ordinario* subleuere debent. Verum hoc *brocardico* insigniter abuti solent. Nam a) minus recte tunc applicatur, quan-

quando statutum disponit de *negotiis iure communi seu ordinario non decisis*; quia sic per Ius commune restringi nequeunt. B) Imprudenter ad quævis statuta ciuitatum applicatur, cum tamen statuta sint diuersæ iadolis. Solent hodie particulares ciuitatum quarumuis leges *statuta* appellari, præter vel contra ius Romanum introductæ, vti sunt statuta Hamburgensia, Lubecensia, Bremenſia &c. quibus applicatur regulam, quod statuta talia stricte sint iuterpretanda, ne nimis recedant a *iure Romano*, cum tamen in eiusmodi locis ius Romanum non constituat ius *ordinarium*, sed potius *ipsa statuta*. Scilicet talia locorum statuta sunt vel *antiquissima* vel *recentiora*. Illa voco, quæ iam dudum ante receptionem iuris Romani vigerunt, & sic *ius proprium* illius ciuitatis dici merentur, vti *ius Lubecense*, & plura alia statuta locorum dantur, quæ vt plurimum ex iure antiquo Germanico riuuli sunt. Hæc in suo vigore iam existentibus, postea per *ius Romanum* quædam accessio facta est, non vt illis vim suam detraheret, sed vt *in subsidium* valeret. Quæ cum ita sint, incongrue applicaretur commune illud assertum, *statuta esse stricte interpretanda, ne recedant a iure Romano*, cum potius *ius Romanum*, ibi quiescere debeat, vbi disponit *statutum*, quod intuitu iuris Romani *regulam* constituit, & *ius* illius loci *ordinarium*, nec ex iure post recepto restringi potest; sed potius eandem admittere debet interpretationem, quemadmodum ius illud ordinarium & commune. *Recentius* statutum voco, quod denuum post ius Romanum semel in tali loco, vt *commune* receptum, introductum est: ad hoc ipsum vtiq; applicari potest regula, quod *talia statuta sint stricte interpretanda*, ne a iure Romano, antea semel recepto, recedant, id quod rationem habet, modo constat a) statutum esse nouum, B) ius Romanum, vt *ius commune*, in illò loco antea viguisse.

§. XXVII. Simile quid fere deprehendimus in *collegiis* & *corporibus*, quæ de rebus collegii quædam ordinare & determinare possunt, (c) vt ad instar *legis* inter membra collegii valeant, mediante *conuentione*.

§. XXVIII. Subsunt hæc *collegiorum* *pacta*, sicuti alia subditorum negotia, directioni & inspectioni imperantis, ita, vt si illorum abusum animaduertat, iuste conuenientiore ordinem præscribere, & abusus tollere possit. (d)

§. XXIX.

(c) Collegium non aliter subistere potest, nisi ad certum ordinem membra eius adstringantur, vt tamen vnice pacta talia *res collegii* respiciant, nec bonis moribus contraria sint. Possunt enim *pænam conuentionalem* determinare, & se ad eandem adstringere, vnde tamen *proprie dicta iurisdictio* collegiis adscribi non debet. Inde etiam ecclesiis ab antiquo ius condendi *statuta* quædam *ecclesiastica* competiit, quoniam iudem collegii vicem gerunt, de quo suo loco vberius differendum erit.

(d) Potissimum hoc applicandum ad mores ineptificum, & alia absurdissima collegiorum *statuta*, quibus vel *monopolia*, reipublicæ nociua, inducuntur, vel nimis exactionibus hi, qui primum in collegium adsumuntur, premuntur, vt fere inidonei postmodum fiant, ad onera reipublicæ ferenda. Pertinet huc *conclusum der dreyen Reichs-Collegiorum. de anno 1671. die Abstellung der Misbräuch bey denen Handwerkeru betreffend.*

§. XXIX. Extra concessionem siue expressam siue tacitam imperantis, nemo sibi ius legislatorum intra limites territorii arrogare potest, (e) nisi iura imperii violare velit.

§. XXX. Feruntur leges ab imperante, tum vt actiones ciuium secundum illas dirigantur, in salutem reipublicæ; tum vt iniuidebita coactione ad illas adstringantur. (f)

§. XXXI.

(e) Nullo itaque iure pontifex sibi potestatem legislativam in sacris arrogavit per vniuersum orbem Christianum, quò ipso reuera potestatem & imperium quoddam exercet singulis in rebus publicis, summo cum præiudicio eorum, qui illis præsent, qui etiam ipsi se hisce legibus subiectos profiteri debent. Et quamvis tandem per fraudes, dolos, & vim tam apertam quam clandestinam hanc potestatem sibi solitarie & priuatiue vindicauerit, (vtut Gallia regnum quandam prerogatiuam libertatis retinuerit) reuera tamen, vt ego existimo, semper mansit vitium in ipso exercitio huius potestatis, adeoque Protestantibus vitio verti non potuit, quod huic iugo se tandem subdixerint, & potestatem eius usurpatoriam amplius agnoscere noluerint, quo iugo excusso, per consequentiam hanc potestatem, in sacris leges ferendi, recte sibi ipsi principes vindicarunt.

(f) Hinc duplex legis officium est: directiuum & vindicatum. Alterutrum non sufficit. Quando lex quid disponit, nec tamen punit & cogit, si contra fiat, magis monitum & consilium, quam lex est, & hinc olim vocata fuit lex imperfecta. Talis dicitur fuisse lex Cincia, quæ prohibuit, ne Patronis quid daretur a clientibus, sed factum non puniuit. VLPPIANVS in fragm. Instit. tit. 1. § 1. Similis fere lex fuit Valeriana, apud LIVIUM lib. X. c. 9. quæ eum, qui

§. XXXI. Principalis pars, dispositiua scilicet, versatur circa actiones ciuium, re-
 ste ad præscriptum eius adornandas, vbi
 (I) primario illa, quæ ius naturæ postulat,
 (g) inculcanda. §. XXXII.

prouocasset, virgis cædi securique necari vetabat; Si quis aduersus ea. pergat, fecisset, nihil ultra, quam improbe factum adiecit, id (qui tum pulor hominum erat) visum, credo, vinculum satis validum legis, nunc vix seruo ita minetur quisquam. Facit itaque hominum malitia, quod leges debeant esse armate, quæ alioquin solo hoc vinculo, improbe in contrarium feri, sustineri possent. In legislatione Mosaica plures huiusmodi leges occurrunt, quæ coactionem externam adiunctam non habent, nec eam commode ex natura obiecti sui, de quo disponunt, recipiunt, atque inde magis sunt monita paterna, interne vtiq; obligantia, quamuis contemptus eorum varias calamitates post se trahat, quo in primis præcepta de exercenda humanitate & amore erga proximum spectant. Quod itaque lex iubet, aut vetat, vnice & primario a legislatore intenditur, non pœna, nisi in subsidium. Errant, qui legi obligationem alternatiuam adscribunt, vt delinquens eidem satisfecisse videatur, pœnam soluendo. Fieret hoc modo dispositio legis elusoria, quia in arbitrio subditorum situm foret, vellentne soluere pœnam, an legi obedire? Ast ita legislatoris voluntati nondum satisfit qui non vult pœnam, sed id, propter quod pœna a delinquente soluta est. Contingere quidem potest, vt lex alternatiue feratur, veluti vt subditi non amplius curru vehant per plateas, aut quotannis soluant 10 thaleror. Sed tales alternatiuæ leges proprie pœnales non sunt, quia præcisè nihil præcipiunt, sed tantum volunt, vt facultas, hoc vel illud faciendi, certo de manu reamatur pretio, quod instar tributi esse videtur. g) Ideo re: publicas statui naturali præferendas esse, di-
 etum

§. XXXII. (II.) Cum *libertas naturalis* in iis, quæ iure naturali nec *præcepta* nec *prohibita* reperiuntur, a plerisque in abusum trahi soleant, (h) hæc ipsa in primis per leges positivas in salutem reipublicæ, quatenus huic noxia videtur, restringenda est.

§. XXXIII.

¶ Cum sapius est, quoniam in *hoc statu* legum naturalium, quæ tamen vinculum humani generis conferuant, cultura admodum fragilis est, quæ in statu civili propter accedens imperium civile suos effectus necessarios habent. Eo magis autem per leges civiles huius iuris cultura est inculcanda, quo magis per illam fundamenta publicæ salutis stabiluntur & firmantur; sicut e contrario eo maioribus periculis respublica obnoxia est, quo magis a tramite iuris naturalis recedunt. Et cum homines illa, quæ *iuris naturalis* sunt, pro suis pravis affectibus varie pervertere, & præterea in remotioribus conclusionibus nodum in scirpo quærere soleant, hinc aliquando necessarium videtur, lege positiva illa, quæ iuris naturalis, declarare.

(h) Quanta incommoda *libertas naturalis* in statu naturali soleat producere, supra plenius expositum est, quæ ne affligant rempublicam, merito præcauendum. Hoc intuitu Appius Claudius apud DEON. HALICARNAS lib. V. censuit, nullam peiorem esse consuetudinem aut ipsis rebus publ. aut familiis, quam si unusquisque semper pro sua libidine viuat. Atque adeo in primis ius imperanti circa illam restringendam & determinandam concedi debet, quia homines alias solius honestatis internæ rationem non adeo habent, quæ alioquin eos impellere debebat, ne libertate, hac abuterentur. Quæ enim unusquisque solus, pergit Appius Claudius cit. l. aut pudore proprio aut ab alio impeditus facere veretur, ea, si more publico recipiantur, ab

§. XXXIII. (III.) Disponendi sunt subditorum animi (i) per leges, quantum fieri potest, ad *humanitatem* erga se invicem exercendam, (k) quippe quæ *amorem*, vinculum illud pacis arctissimum, egregie operatur.

§. XXXIV.

ab eo in sua voluntate aliorum exemplo & consuetudine confirmato, facilius & audacius patrantur. Sunt hæc quidem adiaphora, vti vocantur, sed illis tamen periculosa, qui libertatis usum genuinum ignorant, quales plerique sunt in republica. Cum cupiditates vulgi stulti sunt inexplebiles, pergit rursus Appius Claudius cit. l. & infinita, earum principis obstandum est. Sed tamen hic quoque temperamentum adhibendum esse, dixi supra lib. I. p. Spec. c. 5. §. 29.

- (i) Quo magis subditorum animi per leges conglutinari possunt, eo meliori stat *republica* loco. Tyranni est, leges ferre ad disiungendos civium animos, prout fecisse legitur Appius Claudius Decemvir, legem ferens, *ne Patriciis connubia cum plebeis contrahere liceret, non ob aliam causam, vt indicat DION. HALICARN. lib. X. quam ne familiis coniugii & affinitatis vinculo consociatis ordines in concordiam coirent.*
- (k) Equidem officia *humanitatis* directo per leges vix inculcari, aut poenis homines ad hæc adduci possunt, interim tamen per indirectum illa, quæ maxime humanitati resistere possunt, aut illi impedimento esse, recte eliminari & omnia ita disponi possunt, vt homines in suis actionibus ad *humanitatem* exercendam adducantur. Sunt homines plerique *inhumani*, & nisi ratio ambitionis, avaritiæ, vel luxuriæ id postulat, plane alieni ab hisce officiis, ex qua inhumanitate tamen vinculum pacis communiter multum patitur. Hinc, vero α) ante omnia requiritur *bonum exemplum*
impe-

imperantium, quod hic potissimum subditos ad imitationem trahere solet. Eleganter id ipsum declarat XENOPHON. in *Cyropad. lib. VII. p. m. 204. seq.* ubi de Cyro hoc habet: *etiam pudore ac verecundia putabat omnes magis impletum iri, si palam ipse declararet, ita se omnes reuereri, ut nihil sedum ac turpe nec diceret nec perpetraret, & paucis interiectis: nam cum vident homines eum, cui maxima facultas est, insolenter agendi, modeste se gerere, nolunt imbecilliores alii quidquam insolentius palam agere.* Deinde de continentia studio ita edisserit: *Continentiam sic exercitatum iri a suis maxime putabat, si ipse declararet, se per occasiones oblatarum voluptatum ab iis, quae honesta & bona essent, non abstrahi, sed velle potius ante voluptatum gaudia laborem cum honestate coniunctum suscipere.* Idem de decoro in sequentibus affirmat, aiens: *neminem ibi animaduertisses vel irascentem cum vociferatione vel insolente cum risu gaudentem, sed eos adspiciens existimasses, reapse ad honesti decorique normam viuere.* Mirandum est, barbaras gentes humaniores inter se plerumque fuisse, quam ita dictas gentes moratas. SALVIANVS *lib. V. de gubernat. Dei* huc pronocat, aiens: *Omnes se fere barbari, qui modo vnus sunt gentis & regis, mutuo amant.* Speciatim vero de Gothis praedicat, *eam apud eos iustitiae conservande curam fuisse, ut plurimi Romani & inter eos nobilissimi eius boni fruendi causa, e Rom. terris ad hos confugerint, quarentes apud barbaros Romanam humanitatem, quia apud Romanos barbaram inhumanitatem ferre non poterant.* Id ipsum vero legibus durissimis quin adscribi debeat, non dubito. Denique quoque β) necesse est, ut leges quoque suo modo huc dirigantur, ut homines humanitatem erga alios exercent. Licet enim vel maxime officia humanitatis aliquatenus virtutem suam amittant, si legibus poenalibus inbeantur, cum spontaneus affectus illa producere debeat; in statu civili tamen magis necessitatis sunt, & saepe expediunt reipublicae, ut ad illa subditi cogantur, quae sponte

face-

facere recusant, quod fit, si legibus imperantur. Sic propter ingratitude[m] ordinarie non datur actio; sed, quia ingretus magis *inhumanus* quam *iniustus* est, pudore suffunditur, & quidem adeo, ut magis odiosum inter homines habeatur nomen *ingrati*, quam *iniusti*. Interim cum ingratitude[m] diffidia & odia ingenia inter homines disseminare soleat, hinc Persæ penas in ingratos posuerunt. Ita enim XENOPHON *lib. I. Cyropæd. p. 4.* de horum institutis loquitur: *Iudicium dant (Persæ) de illo quoque crimine, propter quod inter homines odia mutua potissimum existunt, cum postulationes in iudiciis de eo minime fiant, nimirum de ingratitude. Itaque si quem intellexerint gratiam non referre, cum possit, in eum etiam valde animadvertunt. Nam ingratos homines inprimis nulla Deorum cura, nulla parentum, patriæ, amicorum asfeci arbitrantur.* Equidem SENECA *lib. III. de benef. c. 7.* multas adducit rationes, propter quas crimen hoc in legem cadere non debere arbitrat; omnes tamen magis huc vergunt, quod ita beneficium amittat virtutem suam, quod quidem non negatur, simul tamen odia & similitates granes inter subditos præcauentur. Deus ipse, sapiens in populo Iudaico legislator, populum iudæcum per leges varias ad *humanitatem* adducere voluit, id quod nunc paucis declarandum est exemplis. Huc respexit in præcepto de honorandis parentibus: *Exod. XX. 12.* de seruo post septennium manumittendo: *Exod. XXI. 2. seqq. Deut. XV. 12. seqq.* De humanitate & hospitalitate erga extraneos exercenda: *Exod. XXII. 21. seqq. Deut. X. 18. seqq.* de visuris non exigendis, sed mutuo gratis dando: *Exod. XXII. 26.* de commodo alterius promouendo: *Exod. XXIII. 4. seqq. Deut. XXII. 1. seqq.* De messe non adeo auare facienda: *Leuit. XIX. 9. seqq. Deut. XXIV. 19. seqq.* de vitando odio erga proximum: *Leuit. XIX. 18.* de veneratione erga senes: *ibid. 32.* de revendenda secundum qualitatem vtilitatis: *Leuit. XXV. 14. seqq.* de fovendis viduis & orphanis: *Deut. X. 19.*

§. XXXIV. (IV.) Sicuti ambitio, auaritia & luxuria potissimum corrumpit & euertit rem publicam, ita legibus præscindi debent irritamenta & occasiones, (1) huiusmodi passionum irritantes.

§. XXXV.

XXIV. 17. de paupertate non toleranda: *Deut. XIX, 14.* de non capiendo pignore ob debitum: *Deut. XXIV, 10. seqq.* de exerceada humanitate erga bruta: *Deut. XXV, 4.* de bonis alienari ad priorem dominum reuertendis, *Leuit. XXV, 25. seqq.* & quæ sunt huius generis plura alia, quæ humanitatem singulariter commendant, & subditos ad eam ducunt.

(1) Quod plures respublicæ tot turbis agitentur, & ab omni unione ciuili alienæ sint; id non raro malis legibus adscribendum, quibus passionum hominum irritantur & aluntur. *Quemadmodum enim, ut philosophatur POLYBIUS histor. lib. VI. c. 45. quoties in aliquo populo mores legesque laudabiles vigere exploratum habuerimus, & ciues & ipsam remp. fore laudabilem non dubitamus affirmare: sic cum & priuatorum vitam auaritia deditam, & publicas actiones iniustas alicubi obseruauerimus, quis dubitat merito dici posse, & leges apud ipsos esse malas, & tam mores singulorum quam uniuersam rempublicam vituperabilem.* Ratio itaque naturalis præcipit, omnem materiam mali, qua alii passionum humana possunt, per leges, quantum fieri potest, extincendi & remoueri debere. De Perficis legibus XENOPHON. *lib. I. Cyrop. p. 3. in f.* sequentia narrat: *Perficæ leges hoc anteuertentes primum procurant, ne prorsus eiusmodi ciues sint, qui prauis alicuius sedine facinoris libidine ducantur, quod quomodo perfecerint, in seqq. tradit, quæ verba supra lib. I. P. Spec. c. V. §. 26. iam adducta sunt.* Eleganter hoc demonstrat simili defumto a medicis

§. XXXV. (V) Interim in legibus ferendis imbecillitatis humanæ ratio habenda est, ne nimis amare (m) omnia exigantur.

§. XXXVI.

dicis Dn. THOMAS. de content. mor. cum iure scripto §. 45. aïens; Qui agrotantes curant, operam dare solent, ne, quod externum ac visibile in morbo est, saltem auferant, sed etiam ut intrinsecam hominis constitutionem & intemperiem sanguinis emendent. Alias si morbus reprimatur quidem, sed non causa morbi tollatur, vitæ periculo saepe exponitur æger, morbo plerumque maiori cum violentia ac damno redeunte. Eadem est ratio legislatoris, si saltem prohibeat effectus vitiorum, non sublata causa, id quidem efficere potest legibus scriptis, ut certa quædam vitii species omittatur, sed mox in eius locum substituuntur mores adhuc peiores prioribus. Certe legislator diuinus optime omnium hoc obseruasse videtur, cum plures leges vbique occurrant, quæ irritamentis harum passionum obicem ponunt quo, pertinet lex de non exercendo scilicet. Exod. XXII, 25. Apud Romanos quoque huius rei ratio habita fuit. Sic enim TACITVS lib. VI. anal. Vetus vrbis fenebre malum, & seditionum discordiarumque creberrima causa: eoque cohibebatur antiquis quodque & minus corruptis moribus. Huc quoque pertinet lex diuina de muneribus spernendis. Ex. XXIII, 8. de delectu in cibus habendo, quibus luxuria & libitio potissimum irritatur. Leuit. III. 17. 19. seqq. Lev. XVII, 10. seqq. Num. VI, 3. seqq. De Neruis transrhenanis populis CAESAR de B. Gall. lib. 2. c. 15. refert: nullum aditum esse ad eos mercatoribus, nihil pati vini, relinquanturque rerum ad luxuriam pertinentium inferri, quod bis rebus relanguescere animos eorumque remitti virtutem existimarent.

(m) Exemplum ipse Deus præbuit in legislatione sua, qui in multis se accommodauit ad genium populi, vnde: fe-
re

re omnes leges ceremoniales profluxisse videntur, ceu optime demonstrat IO. SPENCER. de L.L. Hebr. ritual. Sic etiam leges de diuortio, polygamia &c. reuera ex eadem ratione latae videntur; quin quod ipse saluator diserte asserat, hæc Mosen tantummodo indulsisse populo ob *αὐτοχρηστικῶς*. Leges Platonis contra hoc præceptum vbique peccasse videntur. Vnde eas ridet ATHENÆVS lib. II. *dipnos. c. 22. quod iis præscriptæ sint, quos imitationes finxerit, ut, qui legibus illis pareant, perquirendi sint.* Nescio vero, vtrum hæc indulgentia legislatoris tam late sit extendenda, ut etiam, quæ contra ius naturæ sunt, legibus permitti, & suo modo legitimari possint. Talem legem reperio apud Ægyptios, de quibus DIODORVS lib. I. bibl. p. 72. hæc refert: *Iussit lex eos, qui volunt hanc artem (furandi) habere, nomen profiteri apud præfectum furum, & e vestigio furtum ad eum ex pacto referre. Eos vero, qui amiserunt, similiter scribere, quæcumque amissa sunt, addito loco, die, & hora, qua perierunt.* Hoc modo cunctis facile reperitis necesse erat, eum, qui amiserat, soluta quarta parte pretii, sua solâ habere. Rationem vero legis hanc reddidit: cum fieri non posset, ut omnes a furto abstinerent, viam legislator inuenit, qua quicquid amissum fuerat, seruaretur, exigua data redemptione. Ceterum de singulari Dei indulgentia, ad genium populi durissimi se accommodatis ita iudicant doctiss. CLERICVS in Pentateuch. Exod. XXV, 10. *Nisi Deus σὺννευαβόουσι singulari legem aptasset indoli Hebraorum, hoc est, opinionibus & consuetudinibus inter eos dudum receptis, non aliam tulisset, quam quæ postea a Christo lata est: omittisque illis infirmis elementis ad perfectiora omnia Hebraorum animos erexisset. Deus qui idem est hodie atque heri, eodem modo colit illo tempore se voluisset, ac postea iussit. Verum cum in plurimis descenderit ad abiectos & humiles Israelitarum animos, propter eorum *αὐτοχρηστικῶς*, in hac quoque re receptis ritibus eos uti passus est, ut in ceteris omnibus, in quibus nulla*

C c. natu-

§. XXXVI. Dirigunt leges actiones subditorum omnium, qui sunt in illo districtu, & sic clerici (n) nullo iure se huic subiectioni subducere possunt.

§. XXXVII. Quin etiam extranei per indirectum legibus alterius territorii possunt subiici, si bona ibidem sita habeant, circa quæ leges disponunt. (o)

§. XXXVIII.

naturalis honestas, nihil spirituali numine dignum, nihil mortalibus proficuum deprehenditur.

- (n) Equidem clerici ecclesiæ Romanæ exemptionem a legibus civilibus cuiuscunque reipubl. prætendunt, sed satis impudenter. Cum enim in republica vivant, sunt quoque subditi illius reipubl., ubi commorantur, & sic se accommodare debent ad leges reipublicæ. Præter rationem iuris antiqua praxis omnium fere rerumpublicarum hoc inculcat, imo & primitivæ ecclesiæ, nec ab hac sententia alieni fuisse videntur ipsimet patres, ceu docet ARNISAÆVUS *de subiect. & exempt. cleric. c. 3. n. 2. seqq.* Vestigia adhuc plura supersunt in iure Canonico, quæ ostendunt, olim clericos se subiectos imperio civili agnovisse. Sic GREGORIUS M. *in c. 41. C. 11. q. 1.* vult ut imperatores sacerdotibus ita dominantur, ut tamen debitam iis reuerentiam impendant, quo ipso subiectionem clericorum non negavit. In concilio Carthaginensi III. potestati seculari non omnino clerici exempti leguntur. vid. *c. 45. ibid.* Alia huius rei documenta ex Ambrosio adduxit Gratianus *in c. 27. seqq. ibid.* Plenius hoc thema persecutus est Dn. COCCÆI *diff. de fundata in territ. & pl. loc. concur. potestate c. 3. par. 101.*
- (o) Summum imperium fundatum est in personas & bona intra eius limites sita, ut leges de iis ferri, & per

§. XXXVIII. Sic itaque ipsius imperantis actiones aut bona legibus illis haud subiacent, (p) quamuis secundum regulas prudentiæ (q) legibus quoque suis vivere debeat.

§. XXXIX.

consequens possessores ad illas adstringi possint, siue ibidem deprehendantur siue non. Atque sic (I) imperans possessores lege publica lata adstringere potest ad homagium quoddam, quemadmodum contingere solet in iis locis, ubi *Landstassatus* est receptus, de quo vid. SCHILTER *pecul. diss.* (II.) Et quia itaque territorii iurisdicctio id bona illa fundata est, conueniens est, ut etiam extranei ratione honorum illorum *forum* ibidem fortiantur: sicuti etiam (III.) ratione honorum illorum ad quænis onera, ex bonis reipublicæ præstanda, obligantur &c.

(p) Videlicet α) sibi legem imperans præscribere noluit, sed subditis: β) leges præscribuntur *vi imperii*, & quidem *subditis*. Imperans autem sibi met ipsi non est subditus. γ) cessat in imperante obligatio ad leges seruandas, quæ vnice fluit ex *subiectione*. Loquor de legibus *mere ciuilibus*, sine de *vi coactiua* siue *diuersiua*, uti quidam distinguunt, sermo sit. *Naturalibus* utique ligatur, uti in *part. spec. lib. 1. c. 5.* ostensum est, & sic *vi huius iuris* aliquando per indirectum ad leges reipublicæ speciales obligatur, si sub auspiciis regni subditis promisit, quod has vel illas leges etiam in sua persona valere velit.

(q) Hoc ipsum apparet ex iis, quæ dicta sunt ad §. 3. huius cap. quod *exemplum principis* plus proficiat, quam infinitæ leges. Non rectius leges in obseruantiam deduci possunt, quam si princeps ipse secundum eas viuat, quo in sentu THEODOSIVS & VALENT. in l. 4. C. de LL. dixerunt, *dignam vocem esse maiestatem regnantis* h. e. utile & conultum maxime esse, *legibus alligatum se principem profiteri*, vel vt

§. XXXIX. Ut autem subditi secundum illas leges actiones suas dirigere & instituire possint, necessaria est promulgatio, (r) & qui-

dicitur in l. 23. D. de leg. 3. *Decet* (h. e. non quidem ex regulis iustitiæ obligatur; bene tamen ex regulis decori & prudentiæ) tantæ maiestati, eas servare leges, quibus ipse (ex regulis iustitiæ) solutus esse videtur. De Agesilao refert XENOPHON in Orat. de eod. p. m. 668. edit. Francof., quod quamvis in republica se plurimum posse sciret, maxime tamen se legibus servare declaraverit. Nam, inquit XENOPHON. quis tandem obedire his nolisset, cum eis regem obtemperantem videret? IACOBY Rex Angliæ orat. V. fol. 547. de semet ita: *Vbi meum agebatur patrimonium, rem foro permisi, ut unus e multis: nec iniuria, cum regem deceat ad legum obedientiam suo exemplo ceteros invitare.* Et huc pertinent versus CLAUDIANI elegantes ad §. 3. h. supra adducti, & alterius Poetæ, qui ita canit:

*Nam nihil, ut verum fatear, magis esse decorum
Aut regale puto, quam legis iure solum
Sponte tamen legi sese supponere regem.*

(r) Promulgatio est illud medium, per quod voluntas imperantis subditis innotescit, atque adeo demum lex obligat post promulgationem, nisi tempus quoddam præstitutum sit, a quo lex obligare debeat. Conf. PÉTRVS DE MARCA de concord. sacerdot. & imp. lib. 2. c. 15. Modus publicandi arbitrarius est. Communiter scriptura adhibetur, non tamen necessario, sicut Romani plures leges antiquitus tulerunt, quarum maxima pars nullis scriptis est mandata, nonnullæ etiam sunt scriptæ, ut ait DION. HALICARNASS. lib. II. Quæ scriptæ sunt, olim apud Romanos publice in foro proponebantur, uti in specie de LL. XII. Tab. constat. Apud Athenienses in tabulis quadratis scribeban-

quidem in tali lingua facienda, quam intelligere possunt subditi. (s)

§. XL.

bebantur, quæ vocabantur νόμοι s. VID. hac voc. vel etiam νόμοι IULIUS POLLUX lib. VIII. c. 10. Horum morem postea videntur imitati Romani, unde & leges publice promulgatæ, XII. Tabularum, vocatæ sunt. Quin etiam apud Græcos leges cantari solitæ fuerunt, forsân antequam mos leges tabulis inscribendi inoleuisset. Ita enim ARISTOTELES Sect. 19. probl. 28. Cur leges pleræque cantilenæ appellantur? An quod homines, priusquam literas scirent, leges cantabant, ne eas obliuioni mandarent, quod etiam nostra ætate Agathyrsis in more est. Germani idem medium conseruandi leges habuisse videntur, nam refert TACITVS de moribus Germ. c. 2. quod carmina apud illos unicum memoriæ & annalium genus sit, & tamen leges suas habuere, licet forsân paucas. Imo licet vel maxime apud Romanos leges XII. Tabb. publicis tabulis proscriptæ essent, a pueris tamen mandari idem solebant memoriæ, teste CICERONE lib. 2. de LL. ibi: a paruis enim, Quinte, didicimus: si in ius vocat atque eat, & eiusmodi leges alias nominare. & deinceps: Discébamus pueri XII. vt carmen necessarium. Post vbi scribi cœperunt, publicatio facta est per prælectionem, tradebantur a summo cancellario, episcopis & comitibus, vt eas in suis diocæfibus & comitatibus recitari procurarent. Ita enim Capit. Ludov. P. anno 823. lib. 2. c. 24. In suis comitatibus coram omnibus relegant, vt cunctis nostra ordinatio & voluntas nota fieri possit, ex quo concludit SCHILTER. in præf. ad ius Allem. feud. §. 10. capitula talia non in alia lingua promulgari potuisse nisi vernacula, quia sic finis haud potuisset obtineri,

(s) Finis promulgationis est, vt leges in cunctorum scientiam veniant, & ita quoque promulgatio huc debet esse

§. XL. Hunc in finem quoque quælibet lex clara esse debet vel si nimis obscura sit, ius declarandi & interpretandi authentice (t) est itidem penes imperantem.

§. XLI.

esse directa, quemadmodum olim verba solemnia editorum id indicabant: unde de plano recte legi possit; BRISSON de formulis lib. 3. p. m. 324. non vero eo modo, prout, referente SVETONIO, Caligula fecit, qui legem proposuit minutissimis literis & angustissimo loco, vbi ne cui describere liceret, multo minus legere. Obseruarunt hoc Imperatores VALENTINIANVS, & MARTIANVS, qui in l. 9. C. de LL. ita disposuerunt: *Leges sacratissima, quæ constringunt hominum vitas, intelligi ab omnibus debent, ut vniuerso præscripto earum manifestius cognito vel inhibita declinent, vel permissa seferentur.* Quoposito, id quod quidem recta ratio dicitur, valde incongruum est, leges in peregrino idiomate in republica introducere, prout in nostra republica id contingit, vbi leges Romanas, Longobardicas & Pontificias latino idiomate scriptas habemus, quas paucissimi intelligere possunt, de qua peruerfa ratione ita iudicat IOH. LVDOVICVS PRASCHIVS de ICto vero & personato §. 17. Omne, ait, ius eatenus obligat, qua intelligitur, nec lex habetur nisi promulgata, nisi ad notitiam hominum sufficienter atque adæquata vernacule remigio deducta. Caligula crimini datur, quod leges minutissimis literis præscriptas angustissimo proposuerit loco, ne possent legi. Quantum interest, minutis an peregrinis lex sit scripta literis? Notabilis profecto incuria tum nescientium ius, quo viuunt, tum voluntatem suam sciri ab omnibus non desiderantium, nec facientium in foro, quod in ecclesia nonnulli faciendum sibi putauerunt.

(t) Quilibet est optimus suorum verborum interpret, & sic etiam legislator, præsertim si legis sententia adeo dubi-

§. XLI. Interim his, qui iura docent & illustrant, aut secundum illa iudicant, non erit adempta facultas, sensum ex legibus erudiendi secundum probabiles coniecturas, (u) cum

dubia sit, vt commode intelligi nequeat. Hæc declaratio seu interpretatio solet alias dici *authentica*, habetque eandem virtutem, quam lex ipsa, quia ita imperans sensum legis declarat. Cui ergo ius ferendarum legum concessum, illi quoque ius leges *authentice* interpretandi haud denegandum. Quin etiam legislator collegio cuidam hanc potestatem delegare potest, vt interpretatio eorum in casibus dubiis *authentica* habenda sit, prout in concilio Tridentino congregationi Cardinalium hoc negotium delatum esse constat, & olim suo modo ICTis, quibus per speciale beneficium hoc ius datum erat, quamuis an prudenter hoc ita fiat, merito subdubitem.

(u) Doctrina iuris non est sine *legum interpretatione* imo tota in ea consistit, cum *verba* tenere non sufficiat, sed potius *vis & potestas* eruenda. Atque hunc in finem *solent* ICTi constitui, qui casus dubios sua interpretatione resoluant, ne ubique recurratur ad imperantem. Dico, quod *soleant* constitui. Alia quaestio est, an consultum sit, illos constituere? Feliciores Germani fuerunt, vbi ICTos non nouerunt. Romanas leges corruperunt ICTi. Audi CICERON. *Orat. pro L. Muræ.* cum permulta, ait, *praclare legibus essent constituta, ea ICTorum ingeniiis pieraque corrupta ac deprauata sunt.* Sufficere possent iudices, quibus esset interpretatio committenda; quid enim aliud est iudicare quam *leges singulis casibus interpretando applicare?* vid. HOBBS. *de ciue c. 14. §. 13. in f.* Verum hæc interpretatio a priori adhuc differt, quod non sit *authentica*, adeoque *probabilitatem* tantum operetur, nec liget iudicem, vt secundum illam præcise

cum absque hoc medio *interpretandi iura* nec doceri nec applicari valeant.

§. XLII. Ex quo oritur conceptus *iuris prudentie*, consistentis in habitu *leges legitime intelligendi*, & prudenter ad *actiones* occurrentes applicandi, (x) & qui hoc habitu *præditi* sunt, *ICTI* vocantur.

§. XLIII.

iudicare debeat, quamvis iudicis *interpretatio*, quæ in ipso iudicando sese exferit, in illa lite, de qua ius dicit *ius perfectum* constituat,

(x) *Leges* sunt propter *applicationem*; hæc vero aliter fieri nequit, nisi quis *vim* & *potestatem legum*, h. e. genuinum earundem sensum, intelligat. Optime CICERO *orat. pro A. Cluentio p. m. 385. lit. A. Legum ministri, magistratus; legum interpretes, iudices.* Atque adeo omnis *iuris prudentia* duabus partibus absolvitur: (I.) *LEGVM INTELLECTV*, quæ si naturales sunt, *demonstratione* opus est, prout supra dictum; *si positivæ*, *ex rationibus* propriis seu *civilibus* eruendæ. Neque enim fertur *lex* absque *ratione*, licet hæc sæpe nos lateat, quæ tamen inuenta, *lex* demum recte intelligitur. Præstitit hinc *singularem operam* & *industriam* IO. SPENCER. in *evoluendis* variis *rationibus legum ritualium Mosaicarum*, ut in tanta rerum *obscuritate* facile fieri potuerit, ut *factas* pro *veris* adduceret, quod tamen ei facile componari potest. Simile institutum fuit doctissimi CLARICI, qui in *comment. ad Pentateuch.* *republicam* iudaicam variis antiquitatum deliciis exornavit, *legesque* Mosaicas *miro iudicii acumine* ex *rationibus* historicis illustravit explicuitque. *Quantam industriam* IACOBVS GOTHOFREDVS in *commentariis suis ad codicem Theodosianum* attulerit, eruditi norunt, in quibus egregium *interpretem* egit, quod *rationes legum*

ex

§. XLIII. Quod porro dictum est, actiones subditorum dirigi per *leges ciuiles*, hoc intelligendum est (I) de actionibus externis, non internis (y) animi motibus.

§. XLIV.

ex circumstantiis historicis deduxerit. Est enim *historia* legum quasi primus aditus & via ad sensum earunden inueniendum. (II.) *LEGVM APPLICATIONE*, circa quam notandum a) ipsum factum, vt illud ex suis circumstantiis rite cognitum sit, & quia ICtus impossibile est, vt omnia negotia, quibus ius applicandum, ipse per se satis calleat, peritiorum in illa arte iudicio & suggestione stare debet. Hoc sensu ICtus assumit vulgatum illud, quod peritis in sua arte credendum. vid. *dissert. prelim. ad Petrum de Marca de concord. sacerdot. & imp. (β.)* modus applicandi. Exerit autem sese applicatio vel consulendo, vel cauendo, vel iudicando, vel aduocando seu causas in iudicio perorando & iura litigantibus suggerendo. In quibus omnibus ICti officium versatur. Exemplo esse potest *SERVIVS SVLPICIVS*, de quo *CICERO* in *Philipp. X.* p. m. 100. lit. f. g. inter alia ita loquitur. Neque ille magis ICtus, quam iustitiæ fuit, itaque quæ proficiebantur a legibus & a iure ciuili, semper ad facilitatem aequitatemque referebat, neque constituere litium actiones malebat, quam controuersias tollere.

(y) Hinc cogitationum pœna ciuilis non est, tum quod per illas haud turbatur tranquillitas & vnio reipublicæ, tum quia in potestate legislatoris non est, per leges internos animi motus ad rectitudinem dirigere, id quod sanctioris philosophiæ opus. Sunt ciuitates cætus hominum iure sociati, vt ait *CICERO* in *somn. Scip.* qualis societas potissimum externe sese exerit, actionibusque externis contrahitur, exercetur, firmatur. Equidem in legibus suo modo habetur ratio internorum motuum, veluti *bonæ & malæ fidei, scientiæ, igno-*

§. XLIV. (II.) *De actibus voluntatis*: quæ ad intellectum (z) & credenda spectant, lege imperari nequeunt, nisi vt hætenus, quænam doctrina publice doceri tantum debeat, *civilis pacis causâ* (a) determinetur.

§. XLV. (III.) *De negotiis futuris* (b) Præterita ordinarie non iudicantur lege subsequen-

ignorantia, doli, &c. sed notandum est, hos respectus versari semper circa *actus externos*, quatenus ex illis quis actiones suscepit vel peregit, vel neglexit, quales externæ actiones diiudicantur ex suis principiis. Aliquando etiam *scientia nuda* punibilis est, quatenus ex illa quis ad aliquid faciendum vel patefaciendum obligatus fuerit, neque tamen fecit, quod reipublicæ salus postulabat; nam & *non facta* sub *factis* in moralibus comprehenduntur & puniuntur.

(z) Actiones hominum externæ fiunt ex voluntate, & cum illæ sint tantum legum obiectum, *voluntas* potissimum, non vero *intellectus* sub legum directione est. Sic itaque imperari civibus per metum pœnæ nequeunt *doctrinalia* seu *credenda*, h. e. vt præcise suos conceptus instituant ad præscriptum imperantis; id enim nec in potestate legislatoris est, neque eousque voluntatem suam ei submiserunt, *vt etiam credere velint, quæ ipse in credendis præscribit.* Quæ *credenda* sunt, alia methodo indigent, vt homines ad illa perducantur, & inde si vel maxime a principe proponantur, magis *dogmata*, quam *leges* sunt, vel saltem publicam doctrinam respiciunt.

(a) Hoc infra plenius *cap. V. § 24.* enucleabitur.

(b) Hæc regula sicuti naturalis est, ita tam in *Cod. Theodosiano*, quam *Iustiniano* sæpe eius iniicitur mentio. Sive enim lex aliquid prohibeat sub *nullitatis*, siue alia *pœna*, illa nullo modo applicari potest ad eum casum, qui

quente, nisi ex iusta causa (c) lex expresse ad negotia pendentia tracta fuerit, quamvis pœna legi addita nunquam ad præterita applicari debeat.

§. XLVI.

qui delictum non continet, qualis est omnis actus ante legem susceptus. Optime CATO VTICENSIS apud IAC. GOTHFR. ad l. 3. C. Theod. de constit. Princ. Neque enim defini facile, quousque extendere se debeat in præterita inquisitio: Et si nouæ statuuntur ante commissum pœna, fore ut inique cum iis agatur, qui puniuntur ex lege, quam nec violarunt, nec ex parte læserunt.

(c) Ex graui causa contingere potest, ut lex ad præteritas vel adhuc pendentis causas transferatur, (id quod tamen legislator in lege sua expresse cauere debet, alias subsistendum in regula) vel quod hæctenus negotia quædam secundum mores incertos & ambiguos fuerint decisa, qui ex post facto per leges specialius determinati sunt, quia sic tantum mores magis declarantur, antea dubii & obscuri, sicuti lex dubia, postea declarata, recte ad præterita trahitur: vel quod salus publica id postulet, de qua arbitratur legislator. Id vero impium & iniustum est, si hoc medium, protrahendi leges ad causas præteritas, in fraudem & detrimentum aliorum adhibeatur, quale exemplum recenset PROCOPIVS in anecdotis n. 519. occasionem referens introductæ centenariæ præscriptionis contra ecclesiam, in quo quidem defendere conatur Iustinianum IO. BICHELIVS in animadu. ad anecdot. cit. l. Verum fraus manifestissime ex ipsis legis verbis finalibus perspicua est; ita enim in l. 23. C. de SS. Eccles. in f. dicitur: *Hæc autem omnia obseruari sancimus, Et in his casibus, qui vel postea fuerint nati, vel iam in iudicium deducti sunt, quæ clausula ostendit, PROCOPIVM satis verosimilia enarrasse, legemque illam vnice latam fuisse in fraudem eorum, a quibus ecclesia Emessena fraude Prisci aliquid petebat.*

(d)

§. XLVI. (IV.) *De negotiis iure naturæ non satis vel plane non determinatis.* (d) Eatenus enim legis ciuilibis nomen strictè meretur.

§. XLVII.

(d) Quæ legislator ciuilibis ex iure naturæ in lege sua repetit, promiscue quoque *legis ciuilibis* nomen adsumunt propter publicam functionem; propterea tamen vim suam & potestatem propriam non deponunt, unde non *ex mera voluntate legislatoris probabili*, uti leges ciuiles strictè dictæ, sed *ex propria naturali ratione* interpretationem & quidem *per demonstrationem* accipiunt. Enim vero plura sunt determinanda circa leges naturales, quæ in plurimis indefinita sunt, & hoc inuitu *additamentum ciuile* accipiunt. Sic (I.) legis ciuilibis est, legi naturali ad maiorem eius obseruantiam, quam facile homines negligunt, *addere sanctionem penalem*, quam ius naturæ non determinat: (II.) *determinare personas*, quæ actum aliquem in republ. suscipere, quæ ab illo repelli debeant. Hac determinatione facta, sequitur, ut actus hic a persona prohibita susceptus legi naturali, quæ personas non determinat, non amplius subiaceat. (III.) *Addere negotiis in republica agendis certam formam*, sub qua itidem præcise peragi debeant; lex enim naturalis *modum* non determinat, sed legislatoris arbitrio relinquit. Quamuis itaque lex naturæ asserat, pacta esse seruanda, tamen postquam legislator certum *modum formamque* pactis præscripsit, non amplius pro pactis in republica haberi possunt, quæ forma præscripta destituuntur. Atque hæc *determinationes iuri naturali superadditæ*, sunt proprie *leges ciuiles*. His illæ leges accedunt, quæ negotia in mera libertate posita, seu *adiaphora* determinant, prohibent, vel præcipiunt. Ex quo tamen cum HOBBSIO non concludendum, quod fieri non possit, ut lex ciuilibis iuri naturali repugnet; nam plura satis certo determinata in iure naturæ occurrunt, quæ si aliter in genere de-

§. XLVII. Pars altera legis vindicatiua consistit in obligatione coactiua, sine qua, quicquid in lege dispositum est, effectum fortiori nequit. (e)

§. XLVIII. Obligatio coactiua varie sese exferit. Nam (I.) aliquid præcipitur vel prohibetur sub metu pænæ proprie dictæ. (f)

§. XLIX.

definirentur, iuri naturali contrarium disponderetur. Audiamus CICERONEM lib. I. de L.L. ubi ita: *Iam vero stultissimum illud, existimare, omnia iusta esse, quæ scita sint in populorum institutis aut legibus. Etiamne, si quæ sint Tyrannorum leges, si triginta illi Athenis leges imponere voluissent? aut si omnes Atheniensès deleterentur tyrannicis legibus, num idcirco hæc leges iustæ haberentur? nihilo, credo, magis illa, quam interrex noster tulit, ut dictator, quem vellet ciuium, indicta causa impune posset occidere. Est enim vnum ius, quo deum est hominum societas, & quod lex constituit vna.*

(e) Cum hominum voluntates semper in vitium nitantur, vinculum adstrictius legi addendum est, ne dispositio legis fiat elusoria. Pertinet autem hæc pars ad leges proprie dictas, non vero ad nuda monita, dogmata, & consilia, quæ leges proprie dictæ non sunt, licet legislator, vt quandoque fieri solet, in legislatione sua illorum mentionem fecerit.

(f) Pænalis obligatio est arctissima & de voluntate legislatoris præcisè seruanda indicium præbet, quam qui contemnit, contra fidem principi datam & subiectionis rationem & consequenter contra Deum quoque peccat. Rom. XIII. Hæc obligatio tamen semper intelligi debet sub clausula: *saluo iure Dei, seu obligatione Deo debita*, quod optime obseruarunt obstetrices Ægyptiæ & Daniel, Daniel. III. 6. vt & Apostoli, Actor V. 29. de qua materia infra lib. III. agendum erit. Pec-

cant

§. XLIX. Præterea (II.) leges disponunt *sub metu irriti seu nullitatis*, (g) hoc effectu, ut in foro externo omnis denegetur assistentia; qui tamen contra eiusmodi leges facit, non semper reatum in conscientia committit.

§. L.

cant autem subditi contra legem non tantum aperte & directo, sed ut plurimum occulte, quando in fraudem legis aliquid faciunt, & mentem legis circumveniunt. De huius farinae hominibus apprime PLAVTVS *curcul. act. IV. sc. 2. v. 23.*

*Rogitationes plurimas propter vos populus sciuit,
Quas vos rogatas rumpitis: aliquam reperitis rimam
Quasi aquam feruentem frigidam esse: ita vos putatis
leges.*

Applicat hoc ad leges circa vsuras TACITVS *lib. VI. annal. aiens: multis plebis scitis obuiam itum fraudibus, quæ toties repressæ miras per artes rursus oriebantur. Quæ vero fraudes hic commissæ sint, eleganti exemplo docet LIVIVS lib. XXXV. c. 7.*

- (g) Talis effectus legis potissimum sese exferit, quando forma peculiaris in lege præscribitur, sub qua actus præcisè peragi debeat, qua omiſsa, actus *pro non factio* habetur *ciuilitè*. Ex quo fit, ut qui solennia non adhibet, modo contemptus legis absit, non peccet in conscientia, sed *nilil*, imo *imprudenter* egisse censetur; nisi præterea alia pœna in contemptores statuta fuerit, quæ magis stringit. Qui non adhibet solennia negotiis, sibi tantum nocet, & imprudenter agit, sed neminem præterea lædit. Alia autem quæstio est: an non ille, qui defectum solennium allegat, & a negotio resilire vult, quandoque contra regulas *decori & honestatis* agere possit? hic quidem alteri haud facit iniuriam, qui sibi imputet, quod non debito modo egerit; sed pro-

pæ.

§. L. Neque tale negotium, quod ob deficientem formam nullum est, aliquam efficaciam consequitur ex *accedente iuramento*, (h) quod sequitur naturam actus, cui accedit.

§. LI. Quod si tamen lege publica (i) iuramento *noua vis* concessa fuerit obligandi, valent hactenus actus alias irriti, ob vinculum

pterea non semper in conscientia tutus est, id quod ex eius intentione estimandum. Volunt enim communiter, eum, qui non obseruatis debitis solemnitatibus aliquid promissit, esse naturaliter obligatum, seu inspecto solo iure naturali, ex quo Icti Romani varias deduxere conclusiones.

(h) *Iuramentum est oratio accessoria*, ad maiorem fiduciam alteri, quocum agitur, ingenerandam inuentum. Debet ergo negotium validum esse. Si non valet per se, nec iuramentum valet, quod, quia *accessorium est*, præsupponit *principale* valere. Et hoc quoque agnouere leges ciuiles in *l. 5. C. de LL.* Quod Pontifices contrarium disposuerint sub prætextu metuendi periurii, id in fraudem legum ciuilium factum est, quia eo ipso modus a lege præscriptus elusorius, & dispositio ciuilibus inanis reddita est, id quod potissimum clerici intendisse videntur.

(i) Non consultum tamen est, hanc efficaciam iuramento tribuere, quia α) per indirectum dispositio & obligatio ad legis præscriptum seruandum inanis fit: β) ad multiplicanda iuramenta ansa præbetur, quibus parcissime vtendum erat, id quod praxis quotidiana ostendit, postquam ius canonicum hoc in passu retinimus: γ) in fraudem legis vt plurimum ibi etiam adhiberi solet, vbi adhiberi non debebat, quæ incommoda & alia plura evitantur, si iuramento nulla noua vis tribuatur.

(k) Si

lum iuramenti, nequiquam vero illi, qui absolute & sub pena prohibiti. (k)

§. LII. Vel denique (III.) aliquid iniungitur sub comminatione faciendæ restitutionis vel actionis iudicialis ad id, quod alteri quomocunque in commerciis hominum debetur. (l)

§. LIII. Quidquid ita lege civili non est determinatum, neque iure naturæ prohibitum, id iure (m) fieri dicitur, & sic in foro externo attendendum.

§. LIV.

(k) Si contra legem præcisè prohibitiuam iuramentum valeret, vinculum iniquitatis fieret, & operaretur, ut quis impune possit contra voluntatem principis facere. Proinde sedulo animaduertendum est, utrum prohibitio legis sit absoluta & præcisè, an vero tantum aliquid dispositum in fauorem eius, quem lex respexit, ut tamen eius libero relicto sit arbitrio, an iure suo uti velit nec ne?

(l) Exferit potissimum hic effectus sese in commerciis humanis, ubi quilibet suum interesse priuatum persequitur; nam ibi legum obligatio potissimum in eo sese exferit, quod mediante iudiciali executione quis possit cogi ad satisfaciendum alteri, qui aliquid exigit. Ne autem lites in infinitum excrescant, ad quas homines alias proni sunt, recte limites eisdem ponit legislator determinando, quando & quatenus & ex qua causa & denique quousque actio sit concedenda?

(m) Supra P. gen. c. I. in f. iam est notata distinctio inter legem & ius, quæ hic suo modo recte applicatur. Qui ædificat in suo, tamdiu iure egisse videtur, donec ostendatur, quod libertas ædificandi hoc factu fuerit adempta.

(n) Huc

§. LIV. Determinatur tamen hoc ius, quod *libertatis* vocatur, etiam *lege ciuili*, (n) vt, quatenus subditi illo vti possint, constet, nec eo abutantur in perniciem reipubl.

§. LV. Sicuti vero imperantis arbitrio relictum, quatenus & quousque obligatio legis sese exferere debeat; ita quoque penes imperantem erit, quosdam (n) ab obligatione legis eximere.

§. LVI.

(n) Huc pertinet, ius agendi determinare ad certum tempus, restringere libertatem ad hunc vel illum locum & tempus &c. Inde ad differentiam illorum negotiorum, quorum libertas lege ciuili est restricta, reliqua *indefinita* dicuntur, *res mere facultatis naturalis*, quæ iuxta libertatem naturalem peraguntur, nec limites legum ciuilium habent, vt sunt, ire per viam publicam, ad hoc vel illud molendinum, altius ædes tollere &c.

(o) Si potest imperans in totum tollere legem, cur non etiam quoad certas personas? Verum non dubium est, quin etiam hæc libertas eximendi aliquos ab obligatione possit lege reipubl. fundamentali vel suo modo restringi, vel in totum aboleri, qualibus pactis, in quæ imperans sub auspiciu regiminis sui consentit, obligatur. In LL. XII. Tab. reperitur hæc lex: *priuilegia ne irroganto*, cuius rationem hanc CICERO pro domo sua assert, aens: *vetant leges sacrata, vetant XII. Tabule, leges priuatis irrogari. Id est enim priuilegium, quod nemo vnquam tulit, quo nihil crudelius, nihil perniciosius, nihil quod minus hæc ciuitas ferre possit. Videlicet status democraticus inprimis æquauitatis conseruationem inter ciues desiderat, ad quam obtinendam nullum aptius medium est, quam vt omnes inter se æquali iure fruantur; cum autem per priuilegia*

§. LVI. Hoc intuitu imperanti soli competit ius concedendi *privilegia*, (p) quamvis

gia recedatur ab illa *aequalitate*, paucorum libertas laxetur, ceterarum restringatur, cum tamen omnes *libertatis* desiderio trahantur, non possunt non inde odii, invidiae, dissensiones & emulationes inter ciues oriri, quae vnioni ciuili e diametro aduersantur. Verum, exurgente postmodum statu *Monarchico*, & suppressa libertate, ciuium Romanorum, *privilegiorum* dandorum vsus quoque in republ. Romana sese exeruit, qui ad hunc statum aptior esse videtur, quo minori libertatis vsu subditi in illo gaudent.

(p) *Privilegia* quoad *certam personam* legem mutant, vel tollendo vel *detrahendo*. Magistratui ergo subalterno hoc ius tribui nequit, quibus arbitrium circa leges non est relictum, nisi forsitan imperantis non adeo interfit, & magistratus per modum *conventionis cum ciuibus* *intere* aliquem ex subditis ab oneribus eximere, & onera eiusdem, ratione reipubl. ferenda, subire paratus sit, qualia *privilegia conuentionalia* dici merentur. Praeterea quemadmodum quandoque magistratui subalterno *ius statuendi* competit, ita quoque eidem certas personas ab obligatione statui eximendi ius haud denegandum, supposita iusta causa, de qua mox. Nihil enim a suo munere alienum magistratus hic facit, sed illud ipsum, quod in iure statuendi comprehenditur. Modus dandi *privilegia* arbitratius est, neque adeo praecise *haec* ad sui vigorem *scripturam* requirunt, vi nec *leges*, quamvis vt de iis in posterum conferret, haec perutilis sit, cum *privilegia* in dubio vel ideo praesumi non possint, quod potius pro generali & vniuersali legum obligatione tanquam *regula* praesumptio capienda, nisi forsitan quis ab immemoriali tempore, absque vlla contradictione, vsam alicuius *privilegii* exercuerit, cum ex tanto lapsu temporis vrgens praesumptio con-

ad officium eius pertineat, non aliter, quam ex graui & iusta causa (q) eadem irrogare.

§. LVII. Facilius (r) ius singulare quam priuilegium constitui potest, cum hoc in quasdam tantum personas feratur; illud vero magis negotia ciuium peculiaria, certumque in republica ordinem personarum respiciat, adeoque suo modo facilius ad vniuersos ciues applicari possit, qui vel in his negotiis vel in tali ordine commorantur.

§. LVIII.

concessi antiquitus priuilegii sit capienda, licet scriptura nulla desuper adsit.

- (q) Quod grauis causa in priuilegiis concedendis necessaria sit, patet ex iis, quæ ad §. antecedentem dicta sunt.
- (r) Loquor comparatiue. Alias si ius æquale constituitur ciuibus, id omnino, quatenus fieri potest, vniõnem inter subditos magis conferuat. Optime SENECA epistola 30. prima pars æquitatis est æqualitas, & CICERO lib. I. de orat. p. m. 180. lit. e. fit igitur in iure ciuili finis his legitimæ atque iustitæ in rebus causisque ciuium æquitatis conseruatio. Atque hoc ipsum in legislatione Mosaica sapientissima perspiciere licet. Interim quando legislator ex iusta causa aliquando recedit a iure communi seu lege generali, ius singulare constituit, quod in effectu exceptionem a regula constituit. Atque hoc ipsum non in certum indiuiduum constituitur, vti quidem priuilegium, sed vel ordini certo personarum v. c. masculis, mulieribus, minoribus, senibus, &c. vel negotiis & causis v. c. mundanis, mercatura, rei salinaria, agricultura, doti &c. tribuitur, & peculiaria iura iisdem assignat, quæ cum non pauca quedam indiuidua respiciant, sed per vniuersos ciues quodammodo se distendant, non adeo emulationes inter subditos producant. Interim hoc commune cum

§. LVIII. Privilegium dari potest illis, quibus inde aliquod commodum afferri potest, & sic etiam *non-subdito*. (s)

§. LIX. Dependent omnia privilegia ex voluntate imperantis; quoad modum tamen concedendi diuersitas adest, dum quædam conceduntur in *remunerationem bene meritorum*: quædam pro *pretio* conceduntur: quædam ex *mera gratia* indulgentur. (t)

§. LX.

privilegiis habent, quod cum recedant a legibus vniuersalibus, & sic *exceptionem* præbeant, non præsumuntur, sed expresse indulta esse, ostendi debeat. Atque inde fuit commune assertum, quod *stricte interpretanda sint*, id quod in ratione naturali fundatur.

- (s) Hinc vniuersalis non est illatio, quod privilegii concessio arguat imperium concedentis in eum, cui conceditur. Obstare quidem videtur, quod *extranei* non ligentur legibus alterius reipubl. & hoc intuitu quoque legibus illis eximi haud possint. Verum possunt etiam extranei aliquando constringi legibus alterius reipubl., quatenus lucrum vel quæstum ex illa quære-re intendunt, & quemadmodum penes imperantem est, extraneos omnes excludere, ita specialiter quosdam ab hoc interdicto excipere potest. Imo per indirectum quoque sic extraneo concessisse privilegium videtur, quatenus *subditis propriis quid prohibet in fauorem extranei*, veluti bibliopolis, ne certum librum imprimant, &c.
- (t) Hinc fuit vulgata diuisio privilegiorum, quod sint vel titulo *gratioso* vel *oneroso* acquisita. Equidem omnia privilegia ex *gratia* concedentis dependent, quatenus ex *mero debito* haud proficiuntur; sed tamen gratia non semper vnica est causa concedendi privilegia, sed

α) vel *pretium oblatum* vel β) *antecedentia bene merita*.

§. LX. Similiter penes concedentem est, modum privilegio præscribere, & utrum reale an vero personale esse debeat, determinare. (u)

§. LXI.

ta. Quoad prius, reuera res in contractum emtionis incidere videtur, cum illud ius, quod *pretio* acquiritur, sit pretio æstimabile, licet vt plurimum res non per modum contractum peragi, sed quoad schema externum ius hoc in alterum quasi ex gratia transferri videatur, & hoc intuitu talia privilegia dicuntur *conventionalia*. Si ob *bene merita singularia* conceduntur, multum participare videntur ab illis, quæ alias *titulo oneroso* concessa sunt. Equidem remuneratio non præsupponit tale debitum, quod *obligationem perfectam* producere posset; nam quæ in subditio vocantur *bene merita*, illa nihil aliud, quam expletionem officii, quod quilibet reipubl. debet, continent, nec tanta possunt excogitari, quanta non possunt requiri a subditio. Verum cum etiam imperantis sit, eos, qui singularem reipubl. curam impenderunt, omnibus modis fouere, & *premiis* exornare, & vero ad *premia* concessionem privilegiorum quoque spectent, conueniens est, vt ex *natura premiorum* talia privilegia interpretemur, quorum hæc solet esse ratio, vt ei, qui *premiis* ob *singularia bene merita* ornatur, *ius irrevocabile* largiatur, vt in contractibus fieri solet, & hoc respectu forsitan ad privilegia *titulo oneroso quæsitâ* referuntur.

(u) Respexit huc ICtus in l. 163. de R. I. Quodsi voluntas concedentis dubia sit, recurrendum ad coniecturas, quæ potissimum ex causa privilegii aliisque circumstantiis desumenda: Similiter ex modo concedendi quoque multum dependet; quando enim pretio privilegium aliquod est quæsitum, illud pro *reali & perpetuo* reputandum, quoniam per huiusmodi conventiones intendimus communiter *ius irrevocabile & stabile*

§. LXI. Ex privilegio semel concesso privilegiato ius aliquod nascitur, & quidem *perfectum* intuitu ceterorum concivium (x) ratione concedentis vero vel *imperfectum*, vel *perfectum*. (y)

§. LXII. Ius *imperfectum* & reuocabile potissimum illa privilegia conferunt, quæ iure pre-

bile acquirere. Et quamvis concedens sit optimus privilegii sui interpret; tamen nec *doctrinalis interpretatio* hic est excludenda, præsertim si concedens mortuus sit, nec ita amplius mentem suam declarare possit.

(x) Privilegium obligat ceteros concivies, ne privilegium turbent in exercitio iuris sui, contra quos quæ se defendere legitimis mediis potest, quæ ius civile cuiuscunque loci adornat, sicuti etiam magistratus est, privilegium in exercitio iuris sui contra quoscunque defendere. Hoc intuitu quoque plerumque moris esse solet, vt eiusmodi concessionibus addatur mandatum ad omnes & quoscunque magistratus subalternos, ad defendendum privilegium ratione sui privilegii, quo intuitu privilegium *lex* dici potest, tum respectu *magistratus inferioris*, secundum quam pronunciare debet, vbi controuersia privilegium concernens ingruit; tum respectu *ceterorum*, qui firmiter inde obligantur, prout dictum est.

(y) Difficultas maxima occurrit intuitu concedentis, an & quatenus inde obligetur? an libere eadem reuocare possit? HOBBSIVS concedit ex *absoluta potestate* imperantem ubique & semper privilegia reuocare, neque adeo *perfectum ius* subditos intuitu concedentis impetrare posse! (vid. *tr. de ciue* cap. 6. §. 13. seqq. *Leuiath. c. 19.*) supponit enim generaliter, *principem subditis suis non obligari*. In eandem fere sententiam inclinat ADRIAN. HOVTVYN *polit. gener.* §. 26. cir-

precario (z) concessa sunt, qualia vt plurimum habentur *gratiosa*, & ita quoque in dubio habenda videntur.

§. LXIII.

ca. f. addito tamen hoc temperamento, nisi in vim contractus abierint, & de eo manifesto constet. Idem defendit BODINVS de republica lib. I. c. 8. sed ex nouo fundamento, quod omne priuilegium lex sit, adeoque abrogationi obnoxia. Alii vero nulla priuilegia sine causa reuocari posse statuunt, ex eò fundamento, quod etiam gratuita priuilegia in donationem transeant, quam nec princeps reuocare queat. RAVCHBAR. lib. 2.

qu. 11. Alii aliter. Verum cum non vna sit natura priuilegiorum, vna decisione quoque quaestio hac absolui nequit, vt in sequentibus expediendum.

- (2) *Ius precarium* hanc habet naturam, vt semper & pro libitu reuocari possit, cum hac intentione alicui quid concedatur, vt *ius irreuocabile* in alterum non transferatur. Tale ius potissimum est, quod ex gratia principis & confertur, & in posterum quoque dependet, vbi semel collatum est. Sunt tamen, qui aiunt, *concessionem* quidem esse ex gratia, sed neuiquam eius exercitium, exemplo donationis, quæ ab initio ex libera voluntate & gratia donantis sit, sed, vbi semel facta est, non amplius ex gratia dependet, sed *ius perpetuum* operatur. Equidem hanc comparisonem admitto, si in priuilegiis gratuitis expresse se declarauerit princeps, quod *ius irreuocabile & perpetuum* in priuilegiatum transferre velit, quia sic constat, iure precario priuilegium haud esse collatum, quamuis plerumque in Gallia concedi soleant, cum clausula priuilegiis communiter subiici solita: *quand il nous plaira*. Sicuti enim princeps irreuocabiliter ceteras res corporales subditis donare potest, ita nulla apparet ratio, cu non etiam ius aliquod eodem modo & efficacia in alterum transferre valeat? An vero hoc ipsum volue-

§. LXIII. Irreuocabile vero ius priuilegia conferunt, quæ eis modis acquisita sunt, quibus alias ius plenum seu proprietas acquiri solet, vt sunt priuilegia *titulo oneroso* (a) acquisita.

§. LXIV.

rit in dubio, alia quæstio est, id quod negandum existimauimus, quia a) concessio *precaria* in dubio magis præsumitur, quam absoluta donatio, maxime b) in eiusmodi iuribus, quæ vt plurimum *iure precario*, & ex *gratia* conferri solent. Neque c) omnis gratiosa concessio statim *donatio* est, cum etiam *commodatum* & *precarium* gratiosa concessione nitatur. Ceterum an semper talis reuocatio consulta sit, ex *regulis prudentiæ* metiendum, ex quibus rationes iuris non desumuntur. Conf. interim CONRING. *dissert. de priuileg. recte confer. & reuoc.*

(a) Priuilegia titulo oneroso concessa illa dicuntur, quæ non ex nuda & mera *gratia* & *liberalitate* principis prouenere, sed vel *pretio* aliæ re interueniente comparata sunt, vel ob *bene merita insignia*, & *premio compensanda* sunt concessa, prout §. 59. dictum. Sicuti itaque in negotiis priuatorum ex *titulo* potissimum cognoscitur, quale ius in alterum translatum sit, cum *titulus index nostræ voluntatis sit*; ita quoque ex *titulo*, mediante quo priuilegium aliquod comparatur, iudicandum, an ius *perpetuum* & *irreuocabile* translatum sit nec ne? Quodsi *titulus* domini translatus interuenierit, veluti *emptio*, *permutatio*, &c. ius *perfectum* & *plenum* priuilegiato collatum censi debet. Neque obstat, quod subditis non possit comperere *ius perfectum* intuitu imperantium; quod eo sensu accipiendum, vt non possint principem ex iure sibi competente cogere; interim tamen hoc sensu ius *perfectum* ex huiusmodi priuilegiis habebunt, vt princeps absque violatione iuris naturæ illa reuocare haud possit quod

§. LXIV. Dicuntur autem *irreuocabilia* talia priuilegia *comparatiue*, quod pro lubitu, vt quidem *gratiosa*, reuocari haud possint; ceteroquin, salute reipublicæ id exigente, (b) recte reuocentur, vt tamen indemnes seruandi, qui ex tali reuocatione læduntur.

§. LXV.

quod secus erat in *priuilegiis gratiosis*. Princeps enim summus æque ex contractibus suis cum subditis initis obligatur, vt priuati, cum & legibus naturæ subiaceat, Et principis dignitas postulet, vt *fidem datam seruet*, etiam cum aliquali suo incommodo, vt ait BODIN. de republ. lib. I. c. 8. p. m. 156. Eadem intentione concedi solent priuilegia ob bene merita concessa, vt scilicet *ius perfectum & irreuocabile* in alterum transferatur, id quod animus compensandi singularia bene merita indicat, a quo alienum est, renocare illud, quod compensationis causa datum est. Conf. Dn. STRYK de priuileg. tit. oneroso quæst. c. 3 §. 6. seqq.

(b) Fusius hæc quæstio tractata est in *Obs. Hallens.* 16. & 17. tom. 3. Scilicet notum est vulgatum illud supra iam toties quoties inculcatum: *salus populi suprema lex est*; & ita ex hoc principio omnia iura subditis competentia sunt limitanda, & salutis reipubl. subordinanda. Sicuti itaque ad salutem reipublicæ subditi omnes suas conferre debent vires, ita quoque priuilegii impetrati commodum, quod hactenus habuere, reipublicæ causa dimittere sponte debent; tale enim ius nec acceperunt nec accipere potuerunt, quod cum salute reipublicæ pugnaret. Eiusmodi priuilegia vel statim ab inito talia sunt, vel ex post facto nocere reipubl. incipiunt. Ad priora referri posset priuilegium senatum datum de non reddendis rationibus de bonis ciuitatum, quod e diametro salutis reip. aduersatur, cum ita

§. LXV. Aliquando etiam in *casu necessitatis* privilegiorum exercitium ad tempus suspenditur, (c) qua cessante, vigor eorum reuiuiscit.

§. LXVI.

senatui astra detur disponendi de bonis ciuitatum pro lubitu, quorum conseruatio reipublica sicuti valde proficua est, ita non potest non illud eidem esse damnosum, quod interitum horum bonorum promouet. Idem esset dicendum de *monopolio* alicui concessio sine pretii determinatione. Ad posterioris generis privilegia illi casus possimum spectant, quando status reipublicae ita ex postfacto mutatus est, ut praesens status, stante tali privilegio antiquitus concessio, saluus & incolumis esse haud possit, veluti si imperans videat, privilegium collegio concessum ex postfacto perpetuas parere inter subditos discordias & seditiones, nec aliter rebellem plebem ad concordiam deduci posse. Vt vero princeps de eo iudicare possit, an privilegium saluti reipubl. aduersum sit, non tamen quodlibet leue incommodum, quod ex privilegio in reipubl. redundat, iustam causam illud reuocandi operari potest, cum certum sit, privilegium vix concedi posse, ex quo non aliquid incommodum reipubl. percipiat, quod tamen compensatur vel *meritis antecedentibus*, si ob haec concessum; vel *pretio interueniente*, quod in rem reipublicae verum est. Licet vero princeps suo iure agat, quando tale privilegium reuocat, hoc ipso tamen non excluditur *satisfactio* eo nomine illi facienda, qui iniuste laeditur, modo laesionem allegare possit, veluti si redditus ex exercitio privilegii percepti haud respondeant pretio, pro quo privilegium comparatum est. Da.

STRYK. *ctt.* l. §. 23.

(c) Hoc casu proprie non reuocatur, sed tantum ad tempus quiescit, quoniam deficit illa occasio, ubi commode exerceri possit. Credendum omnino est, omne privile-

§. LXVI. Hæc obligatio de non renouandis priuilegiis, irrenouabiliter concessis, etiam successores (d) stringit, licet *titulo singulari* (e) succedant, quatenus concessio priuilegii e re reipubl. facta.

§ LXVII.

vilegium ita concessum esse, modo commoda occasio adfit; illa ergo cessante, quiescit quoque usus priuilegii, veluti tempore *necessitatis bellicæ*, quo quiescunt omnia immunitatis priuilegia. Neque aliud dicendum in priuilegiis per contractum quæsitis, vt vult MYLER AB EHRENB. *de princip. & statib. imp. c. 62. §. 17.* quasi contractus necessitatem præstationis habeant, nam de hoc non est quæstio, sed, quousque necessitatem habeant? tantum quaritur, id quod ex natura priuilegiorum colligendum. Et cum *summæ necessitatis* renouari haud possit, inualida erit clausula priuilegio adiecta, quod nec *necessitatis casu priuilegium suspendi debeat*, cum præterea priuilegium hoc modo qualificatum euidentem reipublicæ iacturam inuoluat, & eatenus haud obligatorium sit. DN. STRYK. *cit. l. §. 21.*

(d) De successoribus *uniuersalibus*, qui iure hereditario succedunt, forsân minor ratio est dubitandi, cum iuris naturæ sit, vt ille, qui succedit in omne commodum defuncti, incommoda quoque a se non declinet, & quemadmodum per defunctum heres acquirit, ita æquum est, vt per eum quoque obligetur. BODIN. *de republ. lib. I. c. 8. p. m. 164.*

(e) Qui succedunt *titulo singulari*, *electione* forsân populi, vti hodie in Episcopatibus & Abbatibus contingit, vel *pacto publico*, quemadmodum per *instr. P.* plura territoria Regi Borussiae, Sueciae, aliisque cessa sunt, hi non æque ex facto antecessorum suorum obligantur. Neque enim per antecessorem succedunt, sed ex *nouo plane iure*; interim tamen cum in *officio* antecessori iurogentur, æquum est, vt ex concessione illorum pri-

§. LXVII. Sicuti vero imperantis voluntas legem constituit, ita contraria eandem tollit, (f) siue expressa, siue tacita. (g)

§. LXVIII.

vilegiarum obligentur, quæ intuitu officii facta est, seu ubi cessit reipubl. commodo; BODIN. cit. l. veluti si ob bene merita in rempubl. collata, vel pro pretio, quod in manifestam reipubl. vilitatem versum est, sunt concessa.

(f) Et legislatio & legum abrogatio ex eadem potestate fit, ut tamén prudentis principis sit, leges semel latis & reipubl. maxime conducibiles haud temere revocare, cum ea plerisque populis retinendæ vestustatis innata sit cupido, ut vix ferre talem mutationem possint, & non raro fluctus inde in republ. sint metuendi.

PETRVS DE MARCA de concord. sacerdot. & imper. lib. III. cap. 9. §. 9. Quin etiam leges optime excogitate in abusum trahi solent, sed propterea statim tolli non possunt ob reipubl. corruptionem, qualis olim erat lex de manumittendis seruis, qua tamen sæpe abuebantur Romani. Verum addit DION. HALICARNASS. lib. V. Ego hanc legem tollendam minime censeo, ne quod gravius malum inde in rempublicam erumpat, verum tamen, quantum fieri potest, corrigendam censeo. Sicuti vero in legibus ferendis, ita quoque in abrogandis concursus subditorum non requirimus, nisi quod ex peculiari reipubl. ratione imperans aliquando adstrictus sit, ad statum quorundam consensum.

(g) Hoc fit vel consuetudine introducta contraria, vel status mutatione, qua necessario mutari debent illæ leges, quæ necessariam connexionem cum statu publico habent, vti videbimus in Romana republ. post regifugium, ubi leges regię paulatim exoleuerunt, maxime quæ quandam connexionem cum regimine regio habuere; nam omnes omnino exoleuisse non constat. Imperii nostri status a temporibus CAROLI IV. val-

de mutatus est, & sic non mirandum, quod multa Aureæ Bullæ capita hodie mutata esse deprehendantur, quæ collegit Dn. IAC. BRVNNEM. *dissert. de mutat. A. B.* In iure publico particulari hoc inprimis attendendum, vbi de legum observantia nemo recte iudicare potest, nisi qui noticia status publici, tum antiqui, tum novioris, satis est imbutus; alioquin enim in applicatione sæpissime erratur. Atque hæc tacita legum mutatio facilius fieri potest, quam expressa, cum ad hanc sæpe requiratur consensus statuum reipubl. Quæ itaque post tacitam hanc legum mutationem facta sunt, merito vigorem suum obtinent. Lege Pompeia cautum erat, ne alii in Bythinia senatum adscriberentur, quam ciues illarum civitatum. Hæc lex per contrarium usum in desuetudinem abierat: hinc quæstio exoriebatur, an alienigenæ in senatum assumi efficiendi essent? Respondit TRAIANVS PLINIO quærenti: *Nam & legis autoritas, & longa consuetudo usurpata contra legem in diuersum mouere te potuit. Mibi hoc temperamentum eius placuit, vt ex præterito nihil noueremus, sed manerent, quamuis contra legem adsciti quorumcunque civitatum ciues; in futurum autem lex Pompeia obseruatur: cuius vim si retro quoque velimus custodire, multa necesse est perturbari.* vid. PLINIVS SECVNDVS lib. X. *epist. 116.* Neque hanc potestatem leges abrogandi sibi ipsi vel posteris suis imperans adimit, si vel maxime clausulam legi antea late adieisset: vt ne abrogari vnquam possit. Cum enim summus imperans superiorem se habeat neminem, legibus eiusmodi se adstringere nequit, præsertim quia per hanc clausulam magis seriam & constantem suam voluit declarare voluntatem, quam subditis aliquid promittere. Fit legislatio *μονομερῶς* a solo principe, atque ita talis clausula nuda assertio, non promissionis virtutem habet, quæ concursum aliorum, qui promissum accipiunt, requirit. Conf. HERTIVS *diss. de lege claus. ne abrog. possit munita* §. 4. vbi adducit verba CICERONIS lib. III. *ad Aitic. epist. 24.* quæ cum rem egregie illustrent, huc

§. LXVIII. Eadem potestas quoque imperanti indulget facultatem dispensandi (h) in legibus a se latis quoad certas personas, in peculiari casu, ultra quem se non extendit.
CAP.

huc transcribere placet. Ita autem ille: *Scis Clodium sanxisse, ut vix aut omnino non possit nec per Senatum nec per populum infirmare sua lex: sed vides, nunquam obseruatas esse sanctiones earum legum, quae abrogantur: nam si id esset, nulla abrogari possent: (neque enim ulla est, quae non ipsa se sepiat difficultate abrogationis) sed cum lex abrogatur, illud ipsum abrogatur, quod non eam abrogari oporteat. Hoc cum reuera ita sit, cum semper ita habitum obseruationque sit, octo nostri Tribuni pl. caput p'suerunt hoc: Si quid in hac rogatione scriptum est, quod per leges, plebiscita vel S'cta, hoc est, quod per legem Clodiam promulgare, abrogare, derogare, obrogare, S. F. non liceat, non licebit, quodue ei, qui promulgauit, abrogauit, derogauit, obrogauit, ob eam rem poena multaeue sit e. b. l. n. r. i. e. eius hac lege nihilum rogator. Constat Auream B. hac clausula variis in locis fuisse mutata, & tamen variis in capitibus mutationem iam passam fuisse, vti antea dictum, & praeterea etiam obseruatum ab illustri HERTIO cit. l. scilicet. 2. §. 3. seq. Facilius tamen talis abrogandi licentia restringi pacto publico possent, quemadmodum imperans sub auspicio regni sui saepe promittere debet se nullo modo leges antiquas abrogaturum, qualis promissio tamen curius limitationem patitur ex statu postea mutato.*

(h) Dum ius dispensandi soli imperanti adscribo, inde magistratum subalternum excludo, nisi quatenus ex delegata sibi potestate dispensant, ceu quandoque Consultoribus datum est, vt possint in quibusdam gradibus matrimonialibus dispensare, qua delegata potestate deficient.